

Vammaisen lapsen osallisuuden tukeminen pu- hetta tukevilla ja korvaavilla menetelmillä si- jaishuollossa

Niina Säynäjoki

2023 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

**Vammaisen lapsen osallisuuden tukeminen puhetta tukevilla ja
korvaavilla menetelmillä sijaishuollossa**

Niina Säynäjoki
Sosiaalialan koulutus, Sosionomi
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2023

Niina Säynäjoki

Vammaisen lapsen osallisuuden tukeminen puhetta tukevilla ja korvaavilla menetelmillä sijaishuollossa

Vuosi

2023

Sivumäärä

41

Kehittämismuotoisessa opinnäytetyössä tarkoituksena oli kehittää puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä erityistason sijaishuollon yksikköön yhdessä henkilökunnan kanssa. Opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa menetelmiä ja työkaluja, joilla henkilökunta voi tukea vammaisen osallisuutta. Työelämäkumppanina oli Rinnekodit Kasvunkoti Onni, joka tarjoaa pitkäaikaista, ympärivuorokautista sijaishuollon palvelua. Asiakkailta on kehitysvamma tai muita erityisiä tarpeita.

Kehittämistyön tietoperustassa tarkastellaan vammaisuuden käsitettä, kun lapsella on autismin kirjon häiriö tai kehitysvamma, lastensuojelua ja vammaisen lapsen osallisuutta sekä puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä.

Opinnäytetyön menetelminä oli ideointityöpaja sekä puolistrukturoidut teemahaastattelut. Ideointityöpajan jälkeen parhaimmat ideat toteutettiin ja niitä arvioitiin teemahaastattelussa. Toteutuneina ideoina tuotettiin materiaalipankki, josta tuotettiin välipalakansio sekä avaimenperäkuvat. Lisäksi teemahaastattelussa kartoitettiin muita vuorovaikutustapoja ja menetelmiä, joista koostettiin pikaopas vuorovaikutukseen ja kommunikointiin.

Tuotetuista materiaaleista saatu palaute oli positiivista ja ne koettiin soveltuvan hyvin käyttöön yksikössä. Jatkotutkimuksena kuvakommunikaation vakiinnuttamiseksi voitaisiin etsiä keinoja yhteistyössä henkilökunnan kanssa. Valmista materiaalia on mahdollista hyödyntää myös muissa Rinnekotien yksiköissä sekä lasten muissa toimintaympäristöissä.

Niina Säynäjoki

Developing the Inclusion of a Disabled Child Augmentative and Alternative communications in Foster Care

Year	2023	Pages	41
------	------	-------	----

This bachelor's thesis was produced as a development task. The goal was to develop the facility's Augmentative and Alternative communication for the special level foster care unit in cooperation with the staff. The goal was to produce visual material for Kasvunkoti Onni's department that the staff can use to support the inclusion of people with disabilities. The work life partner was Rinnekodit, which offers a long-term round-the-clock foster care service for children and young people with disabilities or other special needs.

The theoretical framework for the development work consists of introducing disabilities when a child has an autism spectrum disorder or developmental disability, a disabled inclusion, and augmentative and alternative communication.

The qualitative data collection method was a brainstorming workshop and semi-structured thematic interviews. After the brainstorming workshop, the best ideas were implemented and evaluated in thematic interviews. Execution ideas were a material bank, from which a snack folder and keychain images were produced. In addition, other interaction methods and methods were mapped in the theme interviews, from which a quick guide to interaction and communication was compiled.

Feedback on the materials produced was positive and they were felt to be well-suited for use in the unit. As a follow-up study to consolidate the use of images, ways could be sought to consolidate image communication in the department. The finished material can also be utilized in other Rinnekodit units.

Keywords: inclusion, communication, interaction, disablement, Augmentative and Alternative Communication

Sisällys

1	Johdanto.....	6
2	Opinnäytetyön työelämäkumppani	7
3	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite	7
4	Osallisuus lastensuojelussa.....	8
4.1	Lastensuojelun palvelujärjestelmä	8
4.2	Vammaisen lapsen osallisuus lastensuojelussa	10
5	Vammaisuuden käsite	11
5.1	Kehitysvamma	11
5.2	Autismikirjon häiriö	13
6	Vammaisen lapsen kommunikaation ja vuorovaikutuksen tukeminen	14
6.1	Puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät	14
6.2	Vuorovaikutuksen tukeminen.....	16
7	Kehittämistyön vaiheet.....	17
7.1	Suunnittelu.....	18
7.2	Toteutus	18
7.2.1	Ideointityöpaja.....	18
7.2.2	Ideatyöpajoissa toteutetut tuotokset.....	19
7.2.3	Teemahaastattelut	21
7.2.4	Teemahaastatteluiden tulos	22
7.2.5	Pikaopas vuorovaikutukseen ja kommunikointiin	23
7.3	Arviointi	23
8	Luotettavuus ja eettisyys	24
9	Pohdinta	25
	Lähteet.....	27
	Kuviot	30

1 Johdanto

Osallisuus itsessään on laaja käsitys, mutta se tapahtuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Osallisuuden voidaan ajatella kuuluvan kokonaisuuteen, jossa osallistuja liittyy erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin sekä hänen elämäänsä lisätään hänelle merkityksellisiä vuorovaikutussuhteita. Osallisuus näkyy osallistujan päätösvaltana sekä vaikutusmahdollisuuksina hänen omassa elämässään sekä ympäristössään. Osallisuuden toteuttaminen vaatii kuitenkin toimijuutta ja vammaisen lapsen tapauksessa tarvittavia menetelmiä ja apuvälineitä häntä ymmärtävältä ihmiseltä, jotta vuorovaikutus voi toteutua. (Isola ym. 2017, 4-7.)

Lasten osallisuus perustuu kansainvälisiin sopimuksiin, lakiin sekä suosituksiin ja ohjelmiin. Osallisuus on valmiutta kohdata lapsi vuorovaikutuksessa, jotta lapsi voi kokea osallisuuden toteutumisen. Lapsen osallistuminen voidaan nähdä aikuisen tukemana muuntuvana prosessina. Osallisuuteen voidaan liittää myös kokemus, siitä että voi vaikuttaa itseään liittyviin asioihin ja hänen mielipidettään arvostetaan. Vammaisen lapsi tarvitsee ulkopuolista tukea ja apua osallisuuden tukemiseen. (Pollari & Hoikkala 2016, 8-10.)

Vuonna 2021 kodin ulkopuolelle oli sijoitettu 17 727 alle 18-vuotiasta lasta. Sijoituksista 3 198 lasta oli sijoitettuna laitoksiin. (Lastensuojelu 2021.) Tämän hetken lastensuojelututkimuksista ei löydy tietoa vammaisista lapsista, sillä heidän määrästään sijaishuollossa ei ole lukuja. Harvoissa tutkimuksissa, kuten Johanna Ollilan (2014) toteavat kuitenkin vammaisen kommunikaatiovaikeudet osallisuuden toteutumisen haasteeksi. Sijoitettuna olevat vammaiset lapset ovat sijoituksen aikana erityisen haavoittavassa asemassa kommunikaatio- sekä vuorovaikutushaasteidensa takia sekä myös jo sijoituksen takia. Sijoitettuna olevien vammaisten mielipiteiden ja kokemusten selvittäminen on tärkeää, mutta edellyttää sijaishuollon työntekijöiltä erityistä osaamista puhetta tukevista ja korvaavista menetelmistä. (Laakso ym. 2018, 33.)

Kehittämismuotoisessa opinnäytetyössä tarkoituksena oli kehittää nykyisiä puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä yhteistyössä henkilökunnan kanssa. Opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa menetelmiä ja työkaluja, joilla henkilökunta voi tukea vammaisen osallisuutta.

Opinnäytetyötä varten tutustuin työhön liittyvään kirjallisuuteen, aihetta käsitteleviin tutkimuksiin sekä materiaaliin puhetta tukevista ja korvaavista menetelmistä, joita käytetään kehitysvammaisten ja autismikirjon häiriöisten kanssa. Tietoperustana toimii vammaisuus, lastensuojelu, osallisuus sekä puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät.

2 Opinnäytetyön työelämäkumppani

Opinnäytetyön työelämäkumppanina toimi Rinnekodit Kasvunkoti Onni, joka on osa Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö sr. Diakonissalaitoksen liiketoimintaa. Rinnekodit tuottaa valtakunnallisesti monipuolisia sosiaali- ja terveyspalveluja erityisryhmien tarpeisiin. Rinnekodit Kasvunkoti Onni on erityistason sijaishuollonyksikkö, joka tarjoaa pitkäaikaista lastensuojelua alle 18-vuotiaille lapsille. Yksikön tuottama palvelu on lapsen kokonaisvaltaista hoito- ja kasvatustyötä. Yksikön henkilökunta on erikoistunut autismikirjon häiriöihin sekä kehitysvammaisten lasten ja nuorten hoitoon. Rinnekotien arvoihin kuuluu muuan muassa jokaisen ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden puolustaminen, yhdenvertainen ja yksilöllinen kohtaaminen sekä vastuullisuus. (Rinnekodit 2023.)

Opinnäytetyön tekijä on työskennellyt yksikössä vakituiseina työntekijänä vuodesta 2020. Tekijä on osallistunut työnantajan järjestämiin koulutuksiin liittyen neuropsykologisiin häiriöihin, kehitysvammaisuuteen sekä vuorovaikutukseen ja kommunikointiin.

Rinnekotien Kasvunkoti Onni on seitsemänpaikkainen yksikkö, jossa asuu 7-17-vuotiaita lapsia. Jokainen lapsi käy koulussa ja tarvitsee erityistä tukea arjessaan. Aukkaiden toimintakyky on vaihteleva. Osa asiakkaista on puhumattomia ja kommunikoi vain varhaisen vuorovaikutuksen keinoin ja osa puhuu selviä lauseita. Onnissa työskentelee tällä hetkellä 14 työntekijää sekä määräaikaista sijaistyöntekijöitä. Yksikössä jokaiselle lapselle on nimetty omaohjaajapari, joka toimii lapsen asiantuntijana heidän asioissaan ja osallistuu esimerkiksi asiakassuunnitelman tekemiseen. Kasvunkoti Onnissa tehdään yhteistyötä asiakkaan läheisten, sosiaalityöntekijöiden, terapeuttien, koulun sekä muiden tahojen kanssa. (Kasvunkoti Onni toimintasuunnitelma 2023.)

3 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite

Kehittämismuotoisessa opinnäytetyössä tarkoituksena oli kehittää puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä erityistason sijaishuollon yksikköön yhdessä henkilökunnan kanssa. Opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa menetelmiä ja työkaluja, joilla henkilökunta voi tukea vammaisen osallisuutta.

Kasvunkoti Onnissa oli käytössä jonkin verran puhetta korvaavia ja tukevia menetelmiä, kuten tukiviittomat, kuvitettu päivätaulu, henkilökohtaiset kuvataulut sekä -kansiot sekä selkokieli. Työyhteisössä oli herännyt tarve samankaltaisiin, sopiviin sekä ajankohtaisiin kuviin, jotka olisivat helposti saatavilla ja mukautettavissa lasten taitoihin. Lapsilla on käytössä erilaisia viikko- ja päivätauluja, mutta niiden käytettävyydessä oli havaittu haasteita esimerkiksi kuvamateriaalin suhteen tai kuvat olivat epäsopivat. Osalla lapsista on käytössään henkilökohtaisia

kuvakansioita, mutta niiden käytettävyys vaihtelee ja kansioita käytetään pääsääntöisesti vain kahdenkeskisissä vuorovaikutus- ja ohjaustilanteissa.

4 Osallisuus lastensuojelussa

Tässä luvussa tarkastellaan ensin lastensuojelun palvelujärjestelmää Suomessa painottuen si-
jaishuollon järjestämiseen ja lastensuojelun osallisuuden erityispiirteitä, kun kyseessä on
vammainen lapsi tai lapsi jolla on muita erityistarpeita.

4.1 Lastensuojelun palvelujärjestelmä

Lastensuojelun palvelujärjestelmä on tällä hetkellä keskellä uudistusta. Hallituksella on ollut
vuodesta 2016 kärkihankkeena Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE), jonka ta-
voitteena on saada palvelut lapsi- ja perhelähtöisemmäksi sekä tukea lapsen ja perheiden
etujen ja oikeuksien toteutumista. LAPE-ohjelmaa jatketaan vielä nykyisen hallituskauden
ajan osana Tulevaisuuden sosiaali- ja terveystieteiden ohjelmaa. Lastensuojelun palvelujärjestel-
män tehtävänä on suunnitelmallisesti ja ennakoitavasti edistettävä ja tukea lapsen kehitystä ja
kasvua. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2023.)

Lastensuojelua Suomessa ohjaa lastensuojelulaki. Lastensuojelulla on kolme perustehtävää,
jotka ovat lasten yleisiin kasvuoloihin vaikuttaminen, vanhempien tukeminen kasvatustehtä-
vässä sekä lasten suojelu. Lastensuojelu voi olla lapsi- tai perhekohtaista ja sitä toteutetaan,
kun heillä on lastensuojelun asiakkuus. Ehkäisevää lastensuojelua voidaan toteuttaa ilman las-
tensuojelun asiakkuutta. Ehkäisevää lastensuojelua järjestävät hyvinvointialueet sekä kunnat.
Sen tarkoitus on tukea perhettä ja lasta sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa esimerkiksi
tarjota neuvolalle ja kouluille mahdollisuuksia edistää ja turvata lapsen kasvu ja kehitys. Eh-
käisevän lastensuojelun tarkoitus on tukea vanhemmuutta. (Lastensuojelun käsikirja 2023.)

Lapsi- ja perhekohtaisella lastensuojelulla on viimesijainen vastuu lapsen kehityksen ja kas-
vun turvaamisesta. Lastensuojeluviranomaisen saadessaan tietoon huolen lapsen hyvinvoin-
nista on hänen selvitettävä lastensuojelun tarve. Tieto viranomaiselle voi tulla lastensuoje-
luilmoituksen tai muun pyynnön kautta. Lastensuojeluviranomainen arvioi huolellisesti lasten-
suojelun tarpeen ja mahdollisesti käynnistää lastensuojelun prosessin. Lapsi- ja perhekohtai-
seen lastensuojeluun kuuluu asiakassuunnitelman tekeminen sekä avohuollon tukitoimien
käynnistäminen. (Lastensuojelun käsikirja 2023a.)

Lastensuojelun avohuollon tukitoimet ovat ensisijaisia palveluita, joita lapsille ja perheille
tarjotaan ja niihin osallistuminen on vapaaehtoista. Tuki voi olla esimerkiksi taloudellista tu-
kea, tehostettua perhetyötä tai perhekuntoutusta. Lapselle ja perheelle voidaan järjestää
myös sosiaalihuoltolain mukaisia tukitoimia, joita ovat esimerkiksi tukihenkilö tai

vertaistoiminta. Tärkeintä kuitenkin on, että avohuollon tukitoimet kattavat lapsen ja perheen tuen tarpeet, niin että voidaan välttää huostaanotto tai sijoitus. (Lastensuojelun käsikirja 2023b.)

Avohuollon tukitoimia voidaan järjestää myös kiireellisesti ja tukitoimena voi olla myös avohuollon sijoitus tai kiireellinen sijoitus. Avohuollon tukitoimena tapahtuva sijoitus on suunnitelmallinen tukitoimi ja ensisijaisesti lapsi sijoitetaan huoltajansa kanssa. Sijoitus voi tapahtua esimerkiksi perhehoitoon, turvakotiin tai aikuiselle annettavan hoidon yksikköön. Lapsi voidaan sijoittaa lyhytaikaisesti myös yksin, kun lapsen tarvitsemaan tukea arvioidaan, lasta kuntoutetaan tai lapsen huolenpito väliaikaisesti tätä vaatii. (Lastensuojelun käsikirja 2023b.)

Lastensuojelun sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai hallinto-oikeuden määräyksellä sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Kiireellinen sijoitus on aina väliaikainen ja voi johtua useasta eri syystä, jolloin lapsen hoito ja huolenpito on vaarantunut. Syitä voi olla esimerkiksi lapsen hylkääminen, lähisuhdeväkivalta tai lapsen päihdeongelma. Sijoitus tulisi tapahtua ensisijaisesti perhehoitoon, mutta se voi tapahtua myös laitokseen tai muuhun rinnastettavaan yksikköön. (Lastensuojelun käsikirja 2023c.)

Huostaanotto tulee tapahtua vasta viimeisenä keinona ja kun muut tukitoimet ovat todettu hyödyttömäksi. Huostaanotto on voimassa toistaiseksi, mutta sen tavoitteena on perheen yhdistäminen. Huostaanottoa arvioidaan vähintään kerran vuodessa vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa ja se loppuu viimeistään, kun lapsi täyttää 18 vuotta. (Lastensuojelu.info 2023.)

Sijaishuollon laitoshoido on porrastettu lasten tarpeiden mukaan perus-, vaativan-, ja erityistason palveluiksi. Eritasoiset palvelut eroavat toisistaan mitoituksen, henkilöstömäärän, kustannusten ja erikoistumisen suhteen. Erityistason laitoksissa henkilökunnalta voidaan vaatia erityisosaamisesta esimerkiksi kehitysvammaisuudesta, jolloin henkilöstöresurssit ovat suuremmat. Vaativa sijaishuolto on lastensuojelulain mukainen rajoitustoimenpide, jota järjestetään maksimissaan 90 vuorokautta. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020, 13-14.)

Lastensuojelulaitoksia ovat lastenkodit, koulukodit ja muut rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Lastensuojelulaitoksia ylläpitävät valtio, hyvinvointialueet sekä yksityiset yhteisöt. Laitoshuolto tulee kyseeseen, kun lapsen etu sitä vaatii ja se voi olla lyhytaikaista tai pitkäaikaista. Laitoshuolto tulee aina vastata lapsen tarpeisiin ja esimerkiksi henkilökunnalla täytyy olla tarvittavaa erityisosaamista ja tilojen täytyy olla esteettömiä, jos lapsen hyvinvointi sitä edellyttää. (Lastensuojelun käsikirja 2023c.)

Lapselle sijoitus on aina iso ja merkittävä asia hänen ja hänen läheistensä elämässä, joka vaikuttaa heidän elämäänsä monilla eri osa-alueilla. Lapsen arki saattaa muuttua kaikin puolin ja tärkeää on, että lapsen mielipiteet ja toiveet tulee kuulluksi sekä sijaishuolto suunnitellaan

ja rakennetaan yksilöllisesti. Sijoituspaikan valinnassa tulee pohtia sen sopivuutta lapsen tarpeisiin yksilöllisen tuen ja palvelujen näkökulmasta. Paikan valinnan haasteita siis luo jo se, että lastensuojelun asiakkaalla on erityisiä tarpeita. (Sinko 2016, 5.)

Toimiva sijaishuolto vaatii lapsen palvelutarpeen huolellista arviointia ja määrittelyä sekä sopivan sijaishuoltopaikan valintaa. Säännöllisesti tehtävät asiakassuunnitelmat ovat keskeisiä asiakirjoja, kun kartoitetaan lapsen tarpeita ja tukitoimia. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020, 20.)

Lastensuojelun sijaishuollon rajoituksista säädetään lastensuojelulain (417/2007) 11 luvussa. Rajoituksina ovat esimerkiksi yhteydenpidon rajoittaminen, omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen, henkilönkatsaus, henkilöntarkastus, liikkumisvapauden rajoittaminen, kiinnipitäminen sekä eristäminen. Lapsen kohdistuvia rajoitustoimenpiteitä tulee seurata sekä valvoa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020, 16-17.)

4.2 Vammaisen lapsen osallisuus lastensuojelussa

Lastensuojelulain kohdassa lastensuojelun keskeiset periaatteet määrätään, että aina lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle mahdollisuuden osallistua sekä vaikuttaa omiin asioihinsa. Näin lastensuojelulaki jo itsessään korostaa lapsen osallistumisen arvokkuutta lastensuojelun asiakkaana. (Lastensuojelulaki 4 §)

Osallisuudesta lastensuojelussa puhuttaessa korostetaan lapsen osallisuudesta päätöksenteossa. Lastensuojelun asiakkuuden aikana tehdään merkittäviä päätöksiä lapsen elämään, kuten päätöksiä sijaishuollon muodosta ja paikasta. Osallisuus näissä edellyttää, että lapsella on mahdollisuus ilmaista mielipiteensä sekä hän saa tarpeeksi tietoa häneen liittyvistä asioista. (Laakso ym. 2018, 34.)

Vammaiset tarvitsevat erilaista tukea päätöksien tekoon. Vammaisella on yksilölliset taidot vaikuttaa arkeensa ja ymmärtää asioita. Jokaisella on oikeus, oma tahto ja kyky tähän, mutta ilmaisutavat voivat vaihdella. Kyky päätöksen tekoon riippuu myös tilanteesta ja mistä päätetään. Tuen valintaan ja päätöksiin tulee kuitenkin olla yksilöllistä sekä monipuolista. Tukeminen perustuu aina kunnioittavaan kohtaamiseen, hyvään vuorovaikutukseen sekä luottamukseen. (Vernerinet 2022.)

Vammaisen lapsen mielipiteen tai näkemyksen selvittäminen voi olla haastavaa, vaikka lait sitä edellyttävät. Lapsen kuulemisen esteenä voi olla esimerkiksi aikuisten uskomukset lapsen kyvystä ymmärtää asioita tai kommunikaatiota tukevia menetelmiä ei ole käytetty. Aikuiset ovat ratkaisevassa asemassa osallistumisen tukemisessa, sillä he voivat vaikuttaa ympäristöön ja tarjota mahdollisuuksia vuorovaikutukseen. (Ahola yms. 2018, 4,7.)

Sijaishuoltopaikan tulee huomioida lapsen osallisuutta tukiessaan, että lapset saavat osallistua toimijoina toimintojen (viikko-ohjelmat, retket yms.) suunnitteluun yhdessä aikuisten kanssa ja aikuisten tulee miettiä keinoja, miten heidän, jotka tarvitsevat enemmän aikaa ja tukitoimia mielipiteen ilmaisuun osallisuutta toimijoina voidaan edistää. Lapselle tulee järjestyä sijaishuoltopaikassa aikaa, jotta lapsen näkemykset ja kokemukset voidaan kuulla kahdenkeskisessä vuorovaikutuksessa. Oleellista on, että yksiköstä löytyy osaamista ja ne tarvittavat menetelmät, joilla lapsen vuorovaikutusta sekä yksilöllistä kommunikaatiota voidaan tukea. Työntekijöiden tulee pystyä tukemaan myös lasten keskinäistä vuorovaikutusta ja kommunikaatiota. (Sinko 2016, 61-62.)

5 Vammaisuuden käsite

Yhdistyneiden kansakunnan vammaissopimuksessa vammaisuus ajatellaan ja nähdään yksilön ja yhteiskunnan välisenä suhteena. Vammaisiin henkilöihin jaetaan ne, joilla on pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma ja jonka vuorovaikutus luo esteitä ja rajoitteita ympäröivässä yhteiskunnassa. Näitä voi esimerkiksi olla viestinnän haasteet palveluiden saamiseksi. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2022.)

Vammaisuuden käsitettä voidaan ajatella myös toimintarajoitteen näkökulmasta, jolloin ihmisellä on toimintarajoite, joka rajoittaa hänen elämäänsä. Toimintarajoitteisen henkilön rajoitteet ovat kuitenkin pääsääntöisesti ympäristöstä johtuvia, kuten toimintarajoitteisille soveltumaton joukkoliikenne tai esteellinen ympäristö. Henkilön näkeminen toimintarajoitteisena toimimaan ympäristössään nähdään kuitenkin kielteisenä ja vaikuttaa täten vammaisen elämään ja laittaa hänet epätasa-arvoiseen asemaan yhteiskuntaan nähden. Positiivinen erityiskohtelu palveluiden saamiseksi lisää vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022.)

Vammaisuus on laaja käsite ja tässä opinnäytetyössä se on rajattu kehitysvammaisiin sekä autismin kirjon häiriöisiin sekä heidän erityispiirteisiinsä vuorovaikutuksessa ja kommunikaatiossa. Autismikirjon häiriöisillä on yleensä liitännäishäiriöinä esimerkiksi kehityksellisiä sekä psykiatrisia diagnooseja. Opinnäytetyössä vammaisuuden rajaaminen joko kehitysvammaisiin tai autismikirjon häiriöisiin olisi rajannut työtä liikaa, sillä amerikkalaisen tutkimuksen mukaan, jopa noin 31,5 prosentilla autismikirjon häiriöisellä on kehitysvamma. (Developmental Disabilities Monitoring Surveillance 2014.) Sekä kehitysvamma, että autismikirjon häiriö vaikuttaa ihmisen vuorovaikutukseen sekä kommunikointiin. (Loukusa 2022, 96.)

5.1 Kehitysvamma

Kehitysvammasta puhuttaessa tarkoitetaan, että henkilöllä on vaurio tai vamma, joka vaikuttaa hänen arkeensa. Vamma tai vaurio on voinut syntyä sikiöaikana, synnytyksessä tai

lapsuusiän sairaudesta tai tapaturmasta. Vamman aste voi vaihdella lievistä oppimisvaikeudesta vaikeisiin toimintakyvyn haasteisiin. Henkilöllä voi olla rinnalla myös muita diagnooseja, jotka vaikuttavat hänen ymmärtämiseensä, oppimiseen ja arjen toimintoihin. (Tukiliitto 2023.)

Kehitysvammaisuus tuo haasteita ympäristöön sopeutumiseen, kuten arjen taitoihin, kommunikointiin sekä vuorovaikutukseen. Jokaisella kehitysvammaisella on yksilölliset tuen ja palvelun tarpeensa. Kehitysvammaisuus jaetaan neljään luokkaan: lievä, keskivaikea, vaikea ja syvä kehitysvammaisuus. Kehitysvammaisuuden aste kertoo ympäristön sopeutumisen taidoista, mitä lievemmästä kehitysvammasta on kyse, sen paremmat mahdollisuudet ihmisellä on vaikuttaa itse osallisuuteensa yhteiskunnassa. (Åberg 2021.)

Kehitysvammaisen toimintakyky on yksilöllinen. Toimintakyky on monen tekijän summa ja toimintakykyä voidaan arvioida sosiaalisesta ja käytännöllisestä näkökulmasta. Toimintakyvyllä tarkoitetaan henkilön kykyä toimia erilaisissa tilanteissa. Toimintakykyyn vaikuttaa henkilön omat kyvyt, sosiaaliset suhteet, roolit, terveydentila sekä se kuinka paljon ja millaista tukea hän saa eri toimintatilanteisiin. Kehitysvammaisen toimintakykyä voidaan tukea harjoittelemalla ja opettamalla uusia taitoja ja toimintatapoja, panostamalla esteettömään ympäristöön sekä helpottamalla toimintatilanteita. (Seppälä 2022.)

Kehitysvammaisen kuntoutuksesta puhuttaessa tarkoitetaan niitä toimenpiteitä, joilla on tarkoitus parantaa hänen toimintakykyään ja hyvinvointiaan sekä tukea itsenäiseen selviytymiseen. Kuntoutuksen tavoitteena on parantaa elämänlaatua ja mahdollistaa heille osallisuuden kokemus sekä antaa mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa elämäänsä liittyviin päätöksiin. Kuntoutusta haettaessa laaditaan kuntoutussuunnitelma, joka on kirjallinen ja lakisääteinen asiakirja ja laaditaan aina terveydenhuollon yksikössä. Kuntoutussuunnitelmaan kirjataan kaikki kuntoutustoimenpiteet, joita hän tarvitsee. (Tukiliitto 2023a.)

Kehitysvammaiset henkilöt ryhmänä ovat taidoiltaan erilaisia ja oppivat eri tavoin. Vaikeasti kehitysvammaisetkin yleensä ymmärtävät selkokielistä yksinkertaista puhetta sekä monet kykenevät itsekin tuottamaan jonkin verran puhetta. Useat tarvitsevat rinnalle toimintaan liittyviä kuvia tai esineitä. Ymmärtäminen helpottuu, kun tilanne on tuttu ja toinen ihminen visualisoi tai konkretisoi tilannetta esimerkiksi osoittamalla, ilmeillä, eleillä, äänenpainolla tai kuvilla. (Launonen & Ikonen 2022, 132-133.)

Lapsen kielellinen perusta alkaa jo lapsena kokemusten ja varhaisen vuorovaikutuksen avulla. Kehitysvammaisilla lapsilla kokemusten jäsentyminen ja oppiminen on kuitenkin hitaampaa ja epävarmempaa, joten hän tarvitsee useita toistoja sekä yleensä puhetta korvaavia kommunikatiomenetelmiä. (Launonen & Ikonen 2022, 134.)

5.2 Autismikirjon häiriö

Autismikirjon häiriöt alkavat usein jo lapsena kehityksen häiriönä. Autismikirjon häiriön syyt ovat yleensä biologisia, mutta aiheuttajana ei ole yksittäinen tekijä. Autismikirjon häiriöt ilmenevät vuorovaikutuksen ja kommunikaation poikkeavuutena sekä rajoittuneina, toistuvina ja joustamattomina käytösmalleina tai poikkeavina ja rajoittuneina kiinnostuksen kohteina. Jokaisella ihmisellä, jolla on autismikirjon häiriö, on oma tapansa kommunikoida ja olla vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Jokaisen tuen tarve on myös yksilöllinen. (Socada 2020.)

Autismikirjon häiriöisillä kehityksen osa-alueet vaihtelevat. Lapsi saattaa jäädä sosiaaliselta kehitykseltään nopeasti jälkeen ikätovereistaan, kun esimerkiksi puhe ei kehity lainkaan. Häiriöön liittyy suurentunut riski kehitysvammaisuuteen, oppimisvaikeuksiin ja puheen kehityksen häiriöihin. Autismikirjon häiriöisillä on tyypillistä empatiakyvyn vaikeudet vuorovaikutustilanteissa sekä vaikeus asettua toisten asemaan. Tyypillistä käytöstä on myös rutiinien toistaminen sekä kaavamainen käytös, joka voi olla esimerkiksi vartalon heijaamista. (Socada 2020.)

Häiriöisten aistivaikeudet vaikuttavat heidän arkeensa, liika aistihakuisuus voi altistaa hänet vaaraan ja ympäristön tulisi olla turvallinen ja miellyttäviä aistimuksia tarjoava. Häiriöisillä on tyypillisesti vaikeuksia oman toimintansa ohjauksessa sekä poikkeuksen voimakas hermoston kuormittuminen ja stressitason nousu. (Socada 2020.)

Autismikirjon häiriöisten vaikeudet omassa toimintakyvyssään ilmenevät vaikeutena ennakoida asioita ja suunnitella toimintaansa. Hänellä voi olla vaikeuksia ajan arvioimisessa tai missä järjestyksessä asiat tulisi tehdä. Haasteet toimintakyvyssä voivat johtua ympäristön esteistä, kuten toimintojen aloittaminen opitulla tavalla. Toimintakykyyn vaikuttaa myös aistitoimintojen erityispiirteet ja autismikirjon henkilön voi olla vaikea toimia esimerkiksi meluisassa ympäristössä. (Autismiliitto 2020.)

Jokaisella diagnosoidulla autismikirjon häiriöisellä on sosiaalisten taitojen haasteita. Sosiaalisen kommunikaation vaikeudet voivat olla puutteet sosioemotionaalisessa vastavuoroisuudessa, vaikeudet sosiaalisissa vuorovaikutuksissa, epätyypillinen katsekontakti, kehon kieli ja eleiden käyttö sekä vaikeudet ihmissuhteissa ja sosiaalisissa tilanteissa. (Loukusa 2022, 102-103.)

Autismikirjon häiriöisen tulisi tietää mitä tehdään, milloin tehdään, missä tehdään, kenen kanssa tehdään, kuinka kauan se kestää ja mitä sen jälkeen tapahtuu. (Autismiliitto 2020.) He hyötyvät säännöllisestä ja tasapainoisesta arjesta, joka on mahdollisimman ennakoitu ja suunniteltu. Ennakointia voidaan tukea esimerkiksi kuvallisilla toimintatauluilla, jotka auttavat autismikirjon häiriöistä tekemään asian kerrallaan. (Socada 2020.)

6 Vammaisen lapsen kommunikaation ja vuorovaikutuksen tukeminen

Tässä luvussa tarkastellaan vammaisten lapsen kommunikaatioon ja vuorovaikutukseen liittyviä tekijöitä, puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä painottuen kuvakommunikaatioon sekä vuorovaikutuksen erityispiirteitä ja tunnetuimpia toimintamalleja.

Lapsen puhe ja kieli kehittyy erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Kehitys voi kestää koko elämän, mutta valtaosalla vammaisista lapsilla ilmenee erilaisia ongelmia kehityksessä. Ongelmia voi olla esimerkiksi sanastossa, äännejärjestelmässä tai sanojen taivuttamisessa. Vammaisilla voi olla taustalla muitakin kehityksellisiä vammoja, jotka rajoittavat esimerkiksi puheen tuottamista ja vaikuttavat vuorovaikutukseen sekä kommunikaatioon. (Launonen ym 2022, 132.)

Vammaisten taidot osallistua kommunikaatioon ja vuorovaikutukseen vaihtelevat paljon riippuen diagnoosista, osa saattaa pystyä tuottamaan puhetta osittain ja toiset kommunikoivat vain ääntelyin, elein, ilmein tai toiminnalla. Vammaisen kielelliset heikkoudet voivat johtua jostain muustakin erityispiirteestä, kuten aloitteiden tekemisen vaikeuksista tai toiminnan ohjauksen haasteista. (Launonen ym. 2022. 133,135.)

6.1 Puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät

Vammaisille vuorovaikutuksen sekä kommunikoinnin oppiminen voi olla haastavaa tai mahdotonta. Tällöin tukena voidaan käyttää puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä sekä keinoja tai apuvälineitä. Puhetta tukevasta ja korvaavasta menetelmästä tässä opinnäytetyössä käytetään toisinaan termiä AAC-menetelmät (augmentative and alternative communication, AAC). AAC-menetelmiä käytettäessä on kyse myös muiden keinojen samanaikaisesta käytöstä, jotta vuorovaikutusta voidaan saada toimivaksi. Kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa näitä muita keinoja on muuan muassa puhe, ilmeet, eleet ja äänenpainot, joita vuorovaikutuskumppani käyttää vammaisen kanssa. (Launonen, Neuvonen, Savolainen 2022, 298.)

Autismikirjon häiriöisten kielelliset taidot vaihtelevat suuresti ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käyttö on tärkeää. Osalla heistä kielenkehitykseen liittyy myös kielen ymmärtämisen vaikeus sekä heille ei muodostu lainkaan puhetta tai sanasto ei kehity normaalisti. (Loukusa 2022, 99-100.)

AAC-menetelmät jaetaan usein avusteisiin keinoihin sekä ei-avusteisiin. Avusteisissa keinoissa on käytössä jokin apuväline viestintään, joka voi olla kannettava kommunikointiohjelma tai kuvakansio. Ei-avusteisissa kommunikoidaan itse ilman apuvälineitä ja näitä voi olla esimerkiksi tukiviittomat tai eleet (Launonen ym. 2022, 299-300.)

Ei-avusteisiin kuuluvissa tukiviittomissa ideana on viittoa lapselle olennaiset sanat puheen rinnalla. Viitottaessa yleensä myös puhe hidastuu, jolloin se on ymmärrettävämpää vammaiselle lapselle. Tukiviittomat ovat myös luonnollinen keino luoda katsekontakti, koska lapsi

kiinnittää katseensa liikkeeseen. Tukiviittomia voidaan käyttää ilman puhetta tai viitoten yksittäisiä sanoja puheesta. Ei-avusteisiin keinoihin luetaan myös eleet, joiden havainnointi korostuu niillä henkilöillä, joilla on puheen tuottamisen sekä ymmärtämisen haasteita. Eleillä voidaan esimerkiksi helposti ohjata oikeaan suuntaan, ja ilmaisullisilla eleillä taas näyttää tunteita. Selkopuheen käyttö selkeyttää ja helpottaa ymmärtävyyttä. (Joutsia ym. 2020, 101-103.)

Kuvakommunikaation käyttö on eräs avusteisen AAC-menetelmien muoto. Kuvakommunikaatiossa valmiita kuvia on useilla tuottajilla, mutta lisäksi voidaan käyttää valokuvia henkilöistä tai tutuista paikoista sekä asioista. Kuvista tulisi valita yksilöllisyys huomioiden sopivimmat. Kuvat voivat olla henkilökohtaisessa kuvakansiossa valmiina, jossa kuvat on jaettu aihealueittain. Vammaisen tarvitsee kuitenkin lähi-ihmisen toistamaan hänen osoittamansa sanat, jotta hän voi tulla ymmärretyksi oikein. Eri tilanteisiin voidaan laatia kommunikaatiotauluja, joissa on kuvia toiminnosta esimerkiksi eteisessä olevassa kommunikaatiotaulussa voi olla kuvia ulkovaatteista tai kuvia paikoista. Kuvakommunikaatio voi olla myös piirtämistä, joka selkeyttää käytävää keskustelua, kun olennaisimmat asiat piirretään. Kuvakommunikaatio voi tapahtua vammaisen kanssa myös esimerkiksi tabletin avulla, jossa on ladattuna kommunikaatiosovellus tai -ohjelmisto. (Joutsia ym. 2020, 103-104.)

Kuvakommunikaatiota voidaan hyödyntää myös kuvitetun päivä- tai viikko-ohjelman laatimisessa, jolloin voidaan jäsentää lapsen arkea, auttaa hahmottamaan tilanteita tai tapahtumia, ennakoida toiminnan etenemistä tai käydä läpi syy-seuraussuhteita. Sosiaaliset tarinat voivat koostua kuvista, jolloin kuvat auttavat hahmottamaan käsiteltävää asiakokonaisuutta. (Launonen ym. 2022, 310-312.)

Kuvallisten menetelmien käyttö on helpompaa kuin tukiviittomien, sillä keskustelukumppanin on osattava tukiviittomat. Kuvalliset menetelmät ovat toimiva keino myös silloin, kun keskustelukumppanit eivät tunne toisiaan etukäteen. (Launonen ym. 2022, 303-304.)

Muita avusteisia menetelmiä voivat olla kirjoittaminen, kirjaimien osoittaminen, etukäteen äänitetyt puhelaitteet, esinesymbolit tai bliss-kieli, joka koostuu selkeistä symboleista. (Joutsia ym. 103.)

Lapsen kielen kehityksessä on tärkeää toimia aktiivisesti vuorovaikutuksessa muiden kanssa, jolloin hän itse oppii liittämään sanoja arkensa toimintoihin, kiinnostuksen kohteisiinsa sekä tunteisiinsa. Sanoja ja kielen rakenteita tulee kuulla lukemattomia kertoja, jotta ne jäävät lapsen muistiin ja kytkeytyvät kehittyvän kielen osaksi. ACC-menetelmien käyttö perustuu samaan kuin varhainen vuorovaikutus. Menetelmiä ei tietoisesti opeteta lapselle, vaan niiden avulla mallinnetaan lapsen toimintaa sekä tunnetilaa. Lapsi alkaa vähitellen ensin ymmärtää menetelmiä ja lopulta käyttää niitä itse. Tärkeintä AAC-menetelmien käyttöönotossa on

tuoda ne aktiivisesti vuorovaikutustilanteisiin. Lapsi oppii kuvien liittyvän ympäristöönsä, kun niitä käytetään siinä merkityksellisesti. (Launonen ym. 2022, 300-304.)

6.2 Vuorovaikutuksen tukeminen

Tavanomaisissa vuorovaikutustilanteissa molemmat osapuolet vaikuttavat sen onnistumiseen. Kun osapuolet eivät kommunikoi samalla tavalla on yhteisymmärryksen rakentamiseen kiinnitettävä erityistä huomiota ja se jää taitavamman osapuolen tehtäväksi. Taitavamman osapuolen toiminta ratkaisee monia asioita, kuten tuleeko toinen ymmärretyksi ja millainen mielikuva vuorovaikutuksesta jää. Molemmilla osapuolilla tulisi olla tasavertainen mahdollisuus määrittää vuorovaikutustilanteen alku sekä loppu. Vuorovaikutustilanteisiin vaikuttaa myös eleet, ilmeet sekä tunnelma yhtä paljon kuin käytettävä AAC-menetelmä. (Joutsia ym. 105.)

Lapsen vuorovaikutuksen ja kommunikaation kehitykselle on tärkeää, että arjen vuorovaikutus- ja kielenkäyttötilanteita toteutetaan aktiivisesti ja lapsen viesteihinsä reagoidaan. Aikuisen tulee herkästi reagoida lapsen kommunikaatioon puhelein, elein, toiminnalla tai näiden kaikkien yhdistelmällä. Kun yhdessäolo aikuisen kanssa on mukavaa, niin lapsen tunnekokemukset jatkossa motivoivat häntä vuorovaikutusaloitteisiin. (Paavola-Ruotsalainen, Sergejeff, Piironen 2022, 199-201.)

Autismikirjon häiriöisen lapsen kanssa kommunikoidessa tulee huomioida kuinka hänen rajoittuneet, toistuvat ja stereotyyppiset käyttäytymismallit sekä aistipoikkeavuudet vaikuttavat vuorovaikutustilanteisiin. Lapsen voi olla vaikea esimerkiksi ottaa kontaktia, jos hän on valmiiksi kuormittunut ympäristönsä ärsykkeistä. Kuormittuneisuus voi purkautua haastavana käyttäytymisenä ja näin estää vuorovaikutuksen sekä kommunikaation kokonaan. (Loukusa 2022, 103.)

Kehitysvammaliiton Tikoteekki on tehnyt vuorovaikutustilanteisiin viiden säännön muistisäännön LOVIT-toimintamallin, joka tukee taitavamman osapuolen asennoitumista vuorovaikutustilanteisiin. LOVIT koostuu seuraavista ohjeista: ole *läsnä* ja keskity häneen, *odota* ja anna tilaa hänen kommunikointialoitteilleen, *vastaa* hänen viestiinsä, *mukauta omaa ilmaisuasi* niin, että löydätte yhteisen kielen, *tarkista*, että ymmärrätte toistenne viestit ja haluatte jatkaa vuorovaikutusta. Oleellista tilanteissa on rauhallisuus ja kiireettömyys. (Tikoteekki 2023.)

Vammaisen lapsen ainoana viestintä- ja vuorovaikutusmenetelmänä voi toimia sanaton viestintä ja esimerkiksi kuvien käyttö ei vielä onnistu. Tällöin vuorovaikutuksen ja taitavimpien osapuolien merkitys korostuu. Ihminen viestii jatkuvasti tietoisesti sekä tiedostamatta. Ihmisten eleet, katseet, liikkeet, äänensävyt, äänenpainot ja tunteiden näyttäminen ovat osa ilmaisuaamme. Jokaisen olemuskieli on yksilöllinen ja ne voivat olla pieniä eleitä. Vain olemuskielillä viestivät tarvitsevat taitavampaa osapuolta toimivaan vuorovaikutukseen sekä vastuuseen heidän hyvinvoinnistaan. (Burakoff & Lahti 2020, 138-140.)

Vain olemuskieltä käyttävä lapsi ymmärtää parhaiten olemuskieltä ja vuorovaikutustilanteissa pyritään tasavertaisuuteen, aloitteiden tekemiseen ja yhdessäoloon. Tärkeimpänä olemuskielistä vuorovaikutusta vahvistavana menetelmänä pidetään toista ihmistä. Kolme tunnetuinta toimintamallia vuorovaikutussuhteen tukemiseen ovat HYP, Voimauttava vuorovaikutus ja OIVA. (Burakoff ym. 2020, 145.)

HYP - huomioivaa yhdessäoloa päivittäin tavoitteena on lisätä vuorovaikutushetkiä vammaisen henkilön kanssa. Tällöin sovitaan etukäteen ketkä toteuttavat vähintään 10 minuuttia kestäviä hetkiä. Hetkien ideana on ilman ennakko-odotuksia keskittyä toiseen henkilöön sekä tehdä yhdessä asioita, joista hän on kiinnostunut. Toteuttajat arvioivat HYP-hetkien onnistumisia väliajoin ja tavoitteena on hetkistä saatujen kokemusten perusteella oppia lisää toisen vuorovaikutuskeinoista sekä menetelmistä. (Burakoff ym. 2020, 148.)

Voimauttavan vuorovaikutuksen ideana on toimintatapa, jossa tavoitteena on vahvistaa vuorovaikutussuhdetta sekä harjoitella kommunikoinnin perustan taitoja. Voimauttava vuorovaikutus vaatii kahdenkeskistä aikaa, jolloin toteuttaja viestii olemuksellaan läsnäoloa, kiireettömyyttä sekä kiinnostusta. Toteuttajan keinoina voi olla esimerkiksi matkiminen tai peilaaminen, jolloin matkitaan toisen äänneitä tai liikkeitä. Yhdessäoloa ja toimintaa tulisi jatkaa, niin kauan kun se on mukavaa tai kun toinen ilmaisee haluavansa lopettaa. (Burakoff ym. 2020, 149-150.)

OIVA-vuorovaikutusmallissa apuna käytetään videointia, jolloin vuorovaikutustilanteita kuvataan etukäteen ja myöhemmin niitä katsotaan videoilta. Näin voidaan oppia olemuskielillä vuorovaikuttavasta lapsesta hänen vuorovaikutusaloitteitansa ja hänen tapaansa reagoida. Tällöin toimintaan sitoutuu työntekijätiimin lisäksi Tikoteekin kouluttama OIVA-ohjaaja, joka ylläpitää työntekijöiden keskustelua. (Burakoff ym. 2020, 152.)

7 Kehittämistyön prosessi

Kehittämistyö saa alkunsa työpaikalla havaitusta kehittämistarpeesta ja halusta saada käyttöön ratkaisu havaittuun ongelmaan. Kehittämistyö alkaa suunnittelulla ja ideoilla ja päättyy kehitysvaiheiden jälkeen toteutukseen ja arviointiin. Kehittämistyö perustuu ongelmien havaitsemiseen ja niiden suunnitelmalliseen ratkaisuun. (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2015, 19-20.)

Kehittämistyön lähtökohtana oli työpaikalla havaittu tarve yhtenäisiin kommunikaatiovälineisiin sekä materiaaleihin. Aihe on tärkeä ja ajankohtainen yksikössä, koska jokainen lapsi hyötyy puhetta tukevien ja korvaavien menetelmien käytöstä.

7.1 Suunnittelu

Työelämäkumppanin kanssa käytiin keskustelua aihepiiriin liittyen ja aihetta rajattiin ennen aiheanalyysin tekemistä. Alusta asti oli selvää, että työ toteutetaan kehittämistyönä yhteistyössä henkilökunnan kanssa.

Opinnäytetyön aiheanalyysi hyväksyttiin helmikuussa 2023, jonka jälkeen aloitin opinnäytetyösuunnitelman laatimisen. Suunnitelman arviointiin osallistui opettaja sekä työnantajan edustaja. Toimeksiantosopimus allekirjoitettiin ennen suunnitelman valmistumista. Opinnäytetyösuunnitelma hyväksyttiin vielä Helsingin diakonissalaitoksen eettisessä toimikunnassa, jonka jälkeen muokattiin tutkimusmenetelmiä. Alun perin tutkimusmenetelmiksi valikoituivat ideointityöpajat sekä työntekijöiden havainnointit. Työntekijöiden havainnoinnilla tuli arvioida ideointityöpajoissa keksittyjen ideoiden toimivuutta. Havainnointit olisivat vaatineet luvut lasten huoltajilta sekä kunnilta, jonka vuoksi päädyttiin haastattelemaan työntekijöitä puolistrukturoiduilla teemahaastatteluilla ja näin arvioimaan ideointityöpajoissa nousseiden ideoiden soveltuvuutta, käytettävyyttä sekä antamaan kehitysideoita.

7.2 Toteutus

Opinnäytetyön toteutus koostui neljästä erilaisesta vaiheesta (Kuvio 1). Jokaisessa työvaiheessa työskenneltiin aktiivisesti henkilökunnan kanssa

Kuvio 1 Opinnäytetyön toteutus

Ideointityöpaja pidettiin huhtikuussa 2023 henkilökunnalle, jonka jälkeen siinä parhaimmiksi äänestettyjä ideoita toteutettiin. Toteutuksen jälkeen tuotoksia testasivat useat henkilökunnan jäsenet arjen vuorovaikutus- ja ohjaustilanteissa. Testaus kesti 1,5 viikkoa ja tämän jälkeen järjestettiin teemahaastattelut, joissa kerättiin tuotoksista palautetta sekä materiaalia pikaoppaaseen. Lopuksi tuotettiin vielä vuorovaikutuksen ja kommunikaation pikaopas, jonka on tarkoitus tukea uusia työntekijöitä.

7.2.1 Ideointityöpaja

Ideointimenetelmiä on runsaasti ja tähän opinnäytetyöhön valittiin aivoriihi (brainstorming) tai kuten opinnäytetyössä sanotaan ideointityöpaja. Ideointityöpaja toteutettiin

ryhmämuotoisena ja opinnäytetyön tekijä osallistui myös ideointiin yhdellä idealla sekä keskusteluun ideoista. Osallistujia oli kuusi, joka noin puolet Kasvunkoti Onnin henkilöstöstä.

Ideointityöpaja luetaan yhteisölliseksi luovaksi menetelmäksi ja sitä voidaan käyttää kehittämismuotoisessa työssä ratkaisun etsimiseksi ongelmiin. Ideoinnin tavoite on yleensä löytää ne parhaat ideat toteutettaviksi sekä synnyttää uusia käyttökelpoisia ideoita. (Ojasalo ym. 2015, 159-160.)

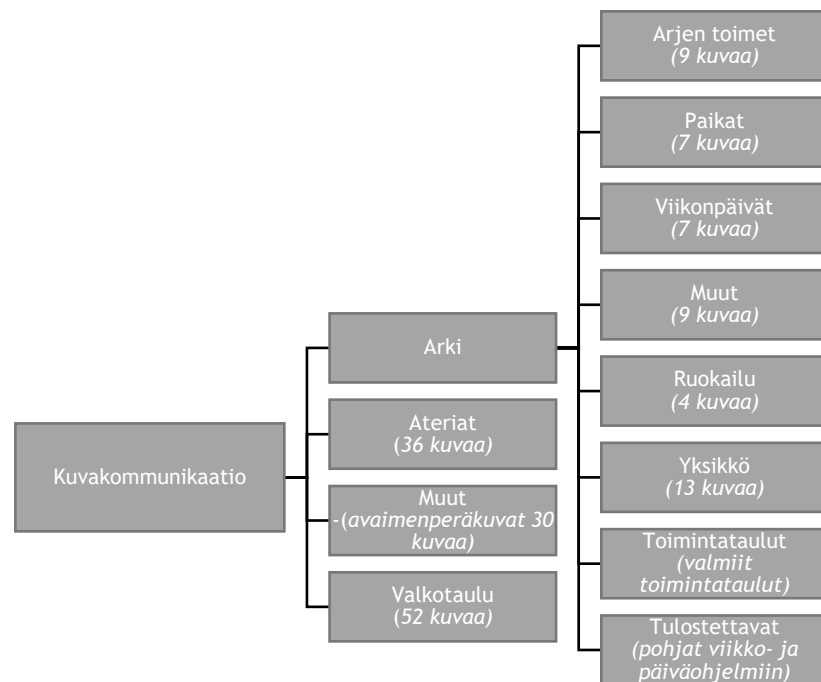
Osallistujille kerrottiin alussa osallistumisen käsite ja pyydettiin ideoimaan menetelmiä ja työkaluja liittyen puhetta tukeviin ja korvaaviin keinoihin, joilla voitaisiin tukea lasten osallisuutta. Tätä kutsutaan esivaiheeksi, jossa asetettiin pajan tavoitteet sekä annettiin aikaraja ideoinnille. Tämän jälkeen siirryttiin ideointivaiheeseen, jossa osallistujille annettiin 5 minuuttia aikaa kirjoittaa post-it lapuille ideoita ja niitä tuli kaikkiaan toista kymmentä kappaletta. Ideointi suoritettiin tarkoituksella kirjoittaen anonyymisti, jotta kaikki antaisivat ideoita ja saisivat ideansa esille.

Äänetön ideointi antaa kaikille tasavertaisen mahdollisuuden osallistua. Ryhmän hierarkiaerot, esimerkiksi kun läsnä ovat esimies-rivityöntekijä saattavat asettaa työntekijän asemaan, jossa hän ei uskalla avoimesti tuoda mielipiteitään ilmi. (Ojasalo ym. 2015, 162.)

Valintavaiheessa ideat käytiin läpi ja samankaltaisia yhdisteltiin. Ideoiden toteutettavuutta sekä käytännöllisyyttä arvioitiin yhdessä ja mietittiin niiden soveltuvuutta kaikkien lasten käyttöön. Lopulta ideoista äänestettiin erillisillä post-it lapuilla kolme parasta ideaa. Jokaisella osallistujalla oli käytössään 6 pistettä, joista 3 pistettä annettiin parhaalle idealle, 2 toiseksi parhaalle ja 1 kolmanneksi parhaalle. Ideat pisteytettiin anonyymisti. Pisteet laskettiin ja kolme parhainta järjestyksessä oli välipalakansio, avaimenperäkuvat sekä kuvamateriaalipankki. Lopuksi ryhmän jäsenten kanssa keskusteltiin, siitä millaisia tuotokset tulisivat olla ulkonäöltään tai muilta piirteiltään.

7.2.2 Ideatyöpajoissa toteutetut tuotokset

Kuvamateriaalipankki (Kuvio 2) oli kehittämistyön päätuotos, josta tehtiin käyttöön avaimenperäkuvat sekä välipalakansio, jotka olivat suosituimmiksi äänestettyjä menetelmiä henkilökunnalle järjestetyssä ideointityöpajassa.

Kuvio 2: Materiaalipankin kansiorakenne

Kuvmateriaalipankkiin koostettiin kuvia yksikön tarpeiden mukaan. Pääkansio nimettiin ”Kuvakommunikaatio” ja se sisälsi erilaisia alakansioita. Alakansioihin lisättiin kansioita eri aihealueihin mukaisesti ja kuvat lajiteltiin niiden alle, jotta työntekijöiden tarvitsemat kuvat olisivat helposti löydettävissä. Kansiorakenteessa huomioitiin mahdollisuus lisätä vanhat käytössä olevat toimintataulut sekä viikko-ohjelmat selkeästi saman kansion alle. Tulostettaviin viikko- ja päiväohjelmiin valittiin tulostettaviin tiedostoihin valmiiksi samat kuvat, jotka löytyvät Arki-kansiosta.

Välipalakansio (Liite 4) toteutettiin valokuvaamalla tyypillisiä ruokia, joita he syövät välipalalla. Kuviiin valittiin realistiset kuvat, joista heidän on mahdollista valita haluamansa välipala. Allekirjoittanut muokkasi kuvat, niin että taustalla ei ollut muita häiritseviä asioita ja kuvat pysyivät yksinkertaisena. Kansioon valittiin kuviksi erilaisia leipävaihtoehtoja, hedelmiä, kasviksia, juomia sekä maitotuotteita. Välipala-kuvat laitettiin kansioon, jossa päällimmäisenä oli valintataulu, johon oli mahdollisuus valita 1-4 ruokakuvaa huomioiden lasten taidot valinnan tekemiseen. Välipalakansiota saatu suullinen palaute toimivuudesta sekä käytettävyydestä oli seuraavaa:

on superhyvä, lapset tykkää, kun antaa pari vaihtoehtoo ja pääsee valitsemaa

helposti saavutettavissa, kokemuksen mukaan, kun ne ovat helposti saavutettavissa niin ovat käytössä, välipalakuvat olivat kivoja, kun oikeita kuvia

Avaimenperäkuviin (Liite 4) kuvattiin kuvia yksiköstä sekä hyödynnettiin aikaisemmin käytössä olevia kuvia. Avaimenperäkuviin valittiin 12 peruskuvaa ja lisäksi erikseen liitettäviä kuvia,

jotka mahdollisesti tulisivat käyttöön ohjaustilanteissa. Kuviin valittiin muuan muassa ei- ja kyllä-kuvat, joita käytetään lasten kouluissa, kuvia läheisestä leikkipaikasta, wc- sekä vaippa-kuvat. Kuvia valittiin tueksi ohjaustilanteisiin, mutta myös niin että kuvien avulla voitaisiin tarjota vaihtoehtoja toimintoihin. Kaikkiaan avaimenperäkuviin voidaan valita 30 kuvaa. Kuvista saatu palaute käytettävyydestä oli seuraavaa:

kuvia ei ole ennen käytettyä, täytyy tottua, että kuvat roikkuu ja ovat käytettävissä

helppo saavutettavuus

7.2.3 Teemahaastattelut

Haastattelu on yksi käytetyimmistä menetelmistä kehittämistyössä. Tiedonkeruussa aineiston kerääminen erottaa haastattelun tavallisesta keskustelusta ja tämän vuoksi haastattelut etenivät teemahaastattelurungon (Liite 3) avulla. Puolistrukturoidussa haastattelussa kysymykset on laadittu ennakkoon, mutta niiden esittämisjärjestystä voidaan vaihdella tai jättää pois sekä kysyä spontaanisti kysymyksiä haastattelun aikana. (Ojasalo ym.2015, 108.)

Teemahaastatteluissa oli tarkoitus saada tietoa toteutuneiden menetelmien toimivuudesta ja sopivuudesta käytännön työhön. Haastattelun tavoitteena oli kehittämistehtävän ratkaisua edistävän aineiston kerääminen ja haastattelut toteutettiin puolistrukturoituna haastatteluna. Haastattelut etenivät pääsääntöisesti teemahaastattelurungon mukaisesti, mutta synnytti myös asiakaskohtaista kehittämiskeskustelua, jossa pohdittiin käytettävyyttä asiakkaiden kanssa ja keskustelua asiakkaiden taidoista sekä kyvystä käyttää puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä.

Yleisesti teemahaastatteluissa ei tulisi haastatella tuttavilla (Hirsjärvi & Hurme 2022, 72.), mutta tässä työssä, kun kyseessä oli tuotoksien arviointi ja käytettävyys, niin työntekijöiden tieto oli tärkeää kehittämistyön kannalta.

Teemahaastatteluja toteutettiin viisi kappaletta, joista yksi Teams-kokouksena, yksi puhelimitse ja kolme kappaletta kasvotusten. Alun perin haastattelu tuli tehdä yksittäisenä ryhmähaastatteluna, jolloin keskustelua olisi syntynyt enemmän, mutta työn hektisyyden ja muuttuvien tilanteiden vuoksi haastattelutapaa tuli muokata. Haastattelut järjestettiin huhtikuussa 2023 kolmen päivän aikana ja kestivät 10-20 minuuttia. Enne haastatteluja jokaiselta haastateltavalta kerättiin kirjallinen suostumus (Liite 2) osallistua tutkimukseen. Suostumukset säilytetään työpaikalla lukollisessa kaapissa ja ne hävitetään huolellisesti opinnäytetyön valmistuttua.

Teemahaastattelut koostuivat neljästä teemasta: taustatiedot, toteutetut menetelmät, muut vuorovaikutustavat ja menetelmät sekä jatko-kehitysideat. Taustatiedoissa kartoitettiin työntekijän työkokemusta vammaisten lasten kanssa toimimisesta sekä kokemusta puhetta tukevien ja korvaavien menetelmien käyttämisestä.

Toisessa teemassa toteutetut menetelmät kerättiin palautetta ja ajatuksia avoimilla kysymyksillä liittyen toteutettuihin uusiin puhetta korvaaviin ja tukeviin menetelmiin liittyen niiden käyttämisen helppouteen, soveltuvuuteen arjessa, vuorovaikutus/ohjaustilanteen edistämiseen sekä kokemukseen asiakkaan osallisuuden tukemisesta.

Kolmannessa teemassa käsiteltiin muita käytettyjä menetelmiä sekä vuorovaikutustapoja ohjaustilanteissa ja niiden vaikuttavuutta ohjaus- ja vuorovaikutustilanteisiin. Tämän teeman haastattelun tuloksia hyödynnettiin pikaoppaassa.

Neljännessä teemassa kartoitettiin mahdollisia jatkokehitysideoita, joita oli herännyt uusien menetelmien ja opinnäytetyön tutkimuksen aikana. Jatkokehitysideat viedään eteenpäin työryhmän tiedoksi.

Haastatteluista kirjoitettiin muistiinpanot ja haastateltaville näytettiin muistiinpanot haastattelun jälkeen. Nauhoitus jätettiin välistä, koska keskustelu haluttiin pitää rentona, avoimena ja ammattimaisena. Muistiinpanoissa ei kerätty henkilötietoja ja muistiinpanot poistetaan kaikista tiedostoista opinnäytetyön julkaisun jälkeen. Muistiinpanoihin kirjattiin avoimia kommentteja sekä lyhyesti vastaus kysymykseen.

7.2.4 Teemahaastatteluiden tulos

Teemahaastattelut koostettiin neljän teeman ympärille, jotka koottiin yhteen. Ensimmäisessä teemassa kartoitettiin taustatietoina työkokemusta vammaisten lasten kanssa toimimisesta sekä puhetta korvaavien ja tukevien menetelmien käyttämisestä. Haastateltavien keskimääräinen työkokemus vammaisten lasten kanssa toimimisesta oli 11,6 vuotta, josta voidaan päätellä, että henkilökunnalla on vankka työkokemus vammaisten lasten kanssa toimimisesta. Kokemus puhetta tukevien ja korvaavien menetelmien käytöstä oli keskimäärin 12 vuotta, joka sekin vahvisti opinnäytetyöntekijän olettamusta, että menetelmien käyttäminen ja käyttöönotto on henkilökunnalle tuttua.

Toinen teema, jossa kysyttiin toteutetuista menetelmistä palautetta, sai myös opinnäytetyöntekijän vakuuttumaan menetelmien jatkokäytöstä, sillä ainoastaan yksi työntekijä ei ollut ehtinyt käyttää kaikkia toteutettuja menetelmiä. Muut haastateltavat olivat havainneet toteutettujen menetelmien käyttämisessä, niiden edistävän vuorovaikutus- ja ohjaustilanteita sekä tukevan lasten osallisuutta.

Kolmannessa teemassa kartoitettiin mitä muita puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä työntekijät käyttävät ohjaus- ja vuorovaikutustilanteissa. Jokainen haastateltava kertoi käyttävänsä tilanteissa tiedostaen eleitä, ilmeitä, äänenpainoa, osoittamista, mallintamista, kosketusta, voimauttavaa vuorovaikutusta sekä tukiviittomia. Tämän teeman tietoa käytettiin pika-oppaan laatimisessa, joka laadittiin tukemaan uusien työntekijöiden perehdytystä.

Neljännessä teemassa kerättiin ideoita jatko-kehitysideoista ja kolme haastateltavaa koki avaimenperäkuvat hankalaksi, jos ne ovat kiinni avaimissa ja alkoivat miettimään niiden kiinnitystä erilliseen nauhaan, jotta ne voisi luovuttaa asiakkaalle tai asiakkaalla olisi mahdollisuus päästä niihin käsiksi, niiden roikkuessa esimerkiksi työpaidan helmassa. Haastateltavien muissa vastauksissa koostuivat samankaltaisuudet ja kaikkien vastaukset olivat saman tavan alla. Pikaoppaaseen tuli valituksi voimauttava vuorovaikutus ja sanaton viestintä, autisminkirjollaisen erityispiirteiden huomiointi sekä lyhyesti muita puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä, kuten opinnäytetyön tuotoksien esittely.

Haastatteluiden saturaatiopiste saavutetaan, kun uutta tietoa ei enää tule ja tällöin haastatteluita ei ole järkevää jatkaa. (Ojasalo ym. 2015, 111.) Viidennen haastattelun jälkeen vastaukset puolistrukturoituihin kysymyksiin olivat pysyneet hyvin samankaltaisena, jolloin tekijä koki haastattelujen saturaatiopisteen saavutetuksi ja haastatteluja ei kannattanut jatkaa kehittämistehtävän kannalta. Haastateltavat edustivat kuitenkin suurta joukkoa sen hetkisestä vakituisen henkilökunnan määrästä.

7.2.5 Pika-opas vuorovaikutukseen ja kommunikointiin

Pika-opas vuorovaikutukseen ja kommunikaatioon (Liite 5) koostettiin teemahaastattelujen vastauksien pohjilta. Pikaoppaan tarkoitus on olla kiteytetty opas vuorovaikutustapoihin sekä kommunikointikeinoihin ja ohjata esimerkiksi aloittavaa työntekijää huomioimaan eri tapoja ja keinoja vammaisten lasten kanssa vuorovaikutus- ja ohjaustilanteissa. Opaslehtinen tulostettiin A4-kokoisena paperiversiona sekä toimitettiin toimeksiantajalle Adoben Portable Document Format-tiedostona (PDF). Opaslehtinen tehtiin Canva-ohjelmalla.

Pikaoppaasta pyydettiin teon aikana usealta työntekijältä kommentointia ja sen luettavuutta testattiin. Pikaoppaan todettiin sisältävän kattavasti perustietoa kommunikoinnista ja vuorovaikutuksesta.

7.3 Arviointi

Pelkkä tiedonsiirtäminen ei synnytä toimivia käytäntöjä. (Ojasalo ym. 2015, 40.) Kehittämistyön tekemisessä tärkeää oli, että se tehdään yhdessä henkilökunnan kanssa. Kehittämistyön onnistumista arvioitiin sen jokaisessa vaiheessa. Suunnitteluvaiheessa aihetta tarkasteltiin ja rajattiin sekä vaihdettiin tutkimusmenetelmiä. Lopulta valitut ideointityöpaja sekä

teemahaastattelut tukivat toisiaan ja sopivat järjestettäväksi kiireisen arjen keskellä. Tutetuksista pyydettiin aktiivista palautetta henkilökunnalta ja muutoksista keskusteltiin ennen niiden tekemistä.

Opinnäytetyön raporttiin valittiin esimerkkikuvia tuotetuista materiaaleista huomioiden tietosuoja, koska kuvat sisälsivät myös kuvia lähiympäristön paikoista ja aktiviteeteista sekä esimerkiksi kuvia yksikön tiloista ja tavaroista.

Opinnäytetyön tekijällä on itse muutaman vuoden kokemus puhetta tukevien ja korvaavien menetelmien käytöstä, mutta opinnäytetyön tietoperustan aikana opittua kokemustietoa syvennettiin ja opittiin uusia käytäntöjä. Opinnäytetyötekijä kokee oman osaamisensa syventyneen opinnäytetyön aikana, koskien tietoa puhetta tukevien ja korvaavien menetelmistä sekä projektityöskentelystä.

Opinnäytetyöntekijä joutui muuttamaan ennakkoon laadittua aikataulua useasti prosessin aikana. Suunnitellussa aikataulussa oli huomioitu mahdollisia viivästyksiä, joten lopullisessa aikataulussa pysyttiin muokkaamalla ideointityöpajan määrää sekä muokkaamalla teemahaastattelut ryhmämuotoisesta kahdenkeskiseksi haastatteluiksi. Haastattelut onnistuivat hyvin ja jokainen haastateltava oli allekirjoittaneelle tuttu.

Tuotetut menetelmät saivat henkilökunnalta sekä haastatteluun osallistuneilta positiivista palautetta. Kuvien koko ja muut valinnat todettiin toimivaksi ja ainoat jatkokehityssuunnitelmat haastateltavilta tulivat liittyen avaimenperäkuvien toimivuuteen arjessa.

8 Luotettavuus ja eettisyys

Hyvän tieteellisen käytännön periaatteina pidetään luotettavuutta, rehellisyyttä, arvostusta sekä vastuunkantoa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023, 13.) Opinnäytetyö tehtiin avoimesti työpaikalla ja käytetyissä menetelmissä ei kerätty yksilöitäviä henkilötietoja. Opinnäytetyö tehtiin aktiivisessa ja kunnioittavassa yhteistyössä henkilökunnan kanssa. Kehittämissä työssä noudatettiin hyviä tieteellisiä käytännön toimintatapoja: rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta sekä tarkkuutta kaikissa tutkimuksen eri vaiheissa.

Suunnitteluvaiheessa ennen toteuttamista haettiin erillinen tutkimuslupa sekä eettisen toimikunnan lausunto Helsingin diakonissalaitokselta. Työn sensitiiviseen aiheeseen vedoten eettinen toimikunta pyysi muutoksia tutkimusmenetelmien muuttamiseen ennen toteuttamista, jolloin havainnointi jätettiin pois ja korvattiin teemahaastatteluin. Ideatyöpajojen sekä teemahaastatteluiden muistiinpanot hävitetään opinnäytetyön raportin valmistuttua. Tekijä luovutti kaikki oikeutensa kuviin sekä tuotoksiin liittyen työnantajalle.

Opinnäytetyön tekemisessä vaikuttivat samat periaatteet kuin sosiaalialan ammattieettisissä ohjeissa, että työnantajan arvoissa: ihmisarvo, yhdenvertaisuus, kohtaaminen ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus. (Talentia 2017; Rinnekodit 2023a) Nämä arvot huomioitiin myös kuvamateriaalien valinnoissa, jotta ne olisivat kaikkien helposti hyödynnettävissä, että käytettävissä kaikissa asiakastilanteissa. Tuotokset tuotettiin sähköisesti sekä kansioon kaikkien saataville.

Työntekijöitä tiedotettiin ennen tutkimuksen aloittamista sähköpostitse (Liite 1) sekä ennen teemahaastatteluita kerättiin suostumuslomake (Liite 2) osallistumisesta tutkimukseen kirjallisesti. Suostumukset hävitetään opinnäytetyön valmistuttua ja niitä on säilytetty työnantajan tiloissa lukitussa kaapissa, johon vain tekijällä on avain.

9 Pohdinta

Vammaisen lapsen osallisuus lastensuojelussa ei ole vain pelkkää mielipiteen ilmaisua tai sijaispaikkansa valintaa. Lapsella on oikeus osallistua neuvotteluihin sekä tulla kuulluksi arjessaan. Vammaisen, joka ei pysty tuottamaan puhetta kuuleminen on haasteellista ja hänellä tulisi olla läheinen, vanhempi tai hoitaja tukemassa hänen kommunikointiaan. Menetelmien tulisi olla yksilöllisiä. (Sinko 2018, 41,43.)

Aihe on ajankohtainen ja tärkeä, koska jokaisella on oikeus osallisuuteen. Opinnäytetyö on merkittävästi vaikuttanut työelämäkumppanin lasten osallisuuden ja itsemääräämisen kokemukseen sekä vaikuttanut heidän arkeensa.

Kuvien käyttö on aina taitavamman vuorovaikutuskumppanin taidoista kiinni. Vammaisen lapsen kuntoutuksessa on oleellista, että hänen ympäristönsä, tässä tapauksessa sijaishuollon yksikkö on muokattu sellaiseksi, että lapsella on mahdollisuudet kommunikoida ja osallistua. Menetelmien on tultava osaksi arkea ja niiden käyttäminen tulee olla sujuvaa ja niiden käyttö vaatii useita harjoitteluita. Menetelmien käyttö on kuitenkin vaikeaa, jos menetelmiä ei ole tai ne ovat hankalasti käytettävissä. (Launonen ym. 2022, 301-302.)

Työnantajan edustajan palaute oli pääsääntöisesti positiivista ja opinnäytetyön tuotos on koettu hyvin merkitykselliseksi kuvamateriaalin käytettävyyden edistämiseksi sekä sen kerrotaan muuttaneen henkilökunnan asenneilmapiiriä puhetta tukevien ja korjaavien menetelmien käyttöönotossa. Vuorovaikutuksen ja kommunikaation pikaoppaan katsottiin huomioivan tämän päivän työelämän tarpeet, jotka liittyvät henkilökunnan vaihtuvuudesta aiheutuneesta jatkuvasta perehdyttämisen tarpeesta.

Tuotoksiin valittiin mahdollisimman paljon realistisia kuvia sekä jo käytössä olevia kuvia, jotta kuvat palvelisivat kaikkia sekä niiden käyttöönotto olisi mahdollisimman helppoa. Kuvat pyrittiin pitämään mahdollisimman yksinkertaisena, jotta niitä olisi hankala tulkita väärin.

Puhetta tukevien ja korvaavien menetelmien käyttöönotto on aikaa vievä prosessi. Sopivaa ja yksilöllistä menetelmää etsitään yleensä puheterapeutin tai vammaisen lähi-ihmisten avustuksella. Menetelmien vahvistamiseen ja vakiinnuttamiseen tarvitaan yhteistyötä, jotta kaikki vahvistavat saman menetelmän käyttöä eli esimerkiksi käyttävät samoja kuvia arjen tilanteissa. Lähi-ihmisiltä tarvitaan kiinnostuneisuutta vammaisen käyttämistä menetelmistä, jotta ne tulevat käytetyksi ja liitetyksi vuorovaikutukseen sekä arkeen. (Joutsia & Sillanpää 2020, 100.)

Opinnäytetyöprosessin aikana tulleet haasteet tutkimusluvan hakemisessa ja sen johdosta tapahtuneet menetelmien vaihdokset eivät kuitenkaan vaikuttaneet työn lopputuloksen laatuun. Työelämäkumppanin kanssa yhteistyö sujui erittäin hyvin.

Kehittämistyön tuotoksia on mahdollisuus hyödyntää lasten muissa toimintaympäristöissä, kuten koulussa ja kotiharjoitteluissa. Kuvat ovat helppo tapa aloittaa kommunikaatiota, koska niiden käyttäminen on helppoa. Tuotoksia on mahdollista hyödyntää myös muissa Rinnekodin yksiköissä.

Jatkotutkimuksena on syytä etsiä keinoja menetelmien käytön vakiinnuttamiseksi yhdessä henkilökunnan kanssa. Ideointityöpaja oli toimiva ja mieluinen henkilökunnalle, joten sitä voitaisiin käyttää menetelmänä esimerkiksi kehittämispäivässä ja tuottaa näin lisää menetelmiä ja työkaluja yksikköön käytettäväksi.

Lähteet

Painetut

Hirsjärvi S. & Hurme H. 2022. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus 2022, Helsinki. Viitattu 30.3.

Launonen K. & Ikonen A. 2022. Lasten kielelliset vaikeudet, Haasteiden tunnistaminen ja kuntoutus. Toimittaneet Kunnari S. ja Laaksonen M. PS-kustannus 2022; Jyväskylä. Viitattu 23.2.2023.

Launonen K., Neuvonen K., Savolainen I. 2022. Lasten kielelliset vaikeudet, Haasteiden tunnistaminen ja kuntoutus. Toimittaneet Kunnari S. ja Laaksonen M. PS-kustannus 2022; Jyväskylä. Viitattu 23.2.2023.

Loukusa S. 2022. Lasten kielelliset vaikeudet, Haasteiden tunnistaminen ja kuntoutus. Toimittaneet Kunnari S. ja Laaksonen M. PS-kustannus 2022; Jyväskylä. Viitattu 23.2.2023.

Paavola-Ruotsalainen L., Sergejeff U., Piironen A. 2022. Lasten kielelliset vaikeudet, Haasteiden tunnistaminen ja kuntoutus. Toimittaneet Kunnari S. ja Laaksonen M. PS-kustannus 2022; Jyväskylä. Viitattu 23.2.2023.

Ojasalo K., Moilanen T., Ritalahti J. 2015. Kehittämistyön menetelmät Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. Sanoma Pro Oy 2015, Helsinki. Viitattu 16.4.2023.

Sähköiset

Ahola S. ja Pollari K 2018. Lapsella on oikeus osallisuuteen - vammaisuudesta riippumatta. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos 2018. Viitattu 9.2.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135864/URN_ISBN_978-952-302-999-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Autismiliitto 2022. Toiminnanohjaus. Autismiliitto 18.2.2022. Viitattu 19.2.2023. <https://autismiliitto.fi/autismi/toimintakyky/toiminnanohjaus/>

Burakoff K. & Lahti S. 2020. Olemuskieli kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen välineenä. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/344887/DIAK_Opetus_5.pdf?sequence=5&isAllowed=y

Helsingin diakonissalaitos 2023. Tutkimuslupa ja eettiseen toimikunnan lausunnon hakeminen - lue tämä ennen kuin etenet. Helsingin diakonialaitos. Viitattu 14.2.2023. <https://www.hdl.fi/blog/lupaprosessi-lue-tama-ennen-kuin-etenet/>

Isola A, Kaartinen H., Leemann L., Lääperi R., Schneider T., Valtari S. & Keto-Tokoi A. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäperi 33/2017. Helsinki 2017. Viitattu 25.2.2023. Verkkojulkaisu osoitteessa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Joutsia K. & Sillanpää H. 2020. Asiakkaana puhevammaisen henkilö. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Eri tavoin kommunikoivien kohtaaminen sosiaali- ja terveysalan työssä. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/344887/DIAK_Opetus_5.pdf?sequence=5&isAllowed=y

Laakso, R., Helavirta S., Seppälä, L ym. 2018. Minunkin näkemyksilläni on merkitystä - sijoitetun vammaisen lapsen oikeus tulla kuulluksi. Teoksessa P-Petrelis & Eriksson (toim.) Uudistuva lastensuojelu - kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa. Terveiden ja

hyvinvoinninlaitos. Työpäperi 32/2018, 33-41. Viitattu 13.2.2022 https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137112/URN_ISBN_978-952-343-208-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lastensuojelu 2021. Huostaanottojen määrä väheni vuonna 2021. Tilastoraportti 22/2022. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos 2022. Viitattu 28.4.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/144518/Lastensuojelu_2021_korjattu_07062022.pdf?sequence=5&isAllowed=y

Lastensuojeluinfo 2023. Sijaishuolto. Lastensuojelun keskusliitto 2023. Viitattu 11.5.2023. <https://www.lastensuojelu.info/lastensuojelu/sijaishuolto/>

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Viitattu 7.2.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L1P4>

Lastensuojelun käsikirja 2023. Mitä on lastensuojelu?. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2.1.2023. Viitattu 5.5.2023. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu>

Lastensuojelun käsikirja 2023a. Lastensuojelun palvelujärjestelmä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2.1.2023. Viitattu 5.5.2023. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu/lastensuojelun-palvelujarjestelma>

Lastensuojelun käsikirja 2023b. Lastensuojelulaitokset. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2023. Viitattu 5.5.2023. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuollon-muodot/lastensuojelulaitokset>

Lastensuojelun käsikirja 2023b. Lastensuojelun avohuollon tukitoimet. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos 2023. Viitattu 11.5.2023. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-avohuolto/lastensuojelun-avohuollon-tukitoimet>

Lastensuojelun käsikirja 2023c. Sijoitus avohuollon tukitoimena. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos 2023. Viitattu 11.5.2023. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-avohuolto/sijoitus-avohuollon-tukitoimena>

Loukusa S. 2022. Lasten kielelliset vaikeudet, Haasteiden tunnistaminen ja kuntoutus. Toimitaneet Kunnari S. ja Laaksonen M. PS-kustannus 2022; Jyväskylä. Viitattu 23.2.2023.

Pollari K., ja Hoikkala S. 2016. Vammaisen lapsen näkemysten selvittäminen, Opas sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille. Helsinki 2016; Lastensuojelun keskusliitto. Viitattu 21.2.2023. <https://lskl.e-julkaisu.com/vammaisen-lapsen-nakemysten-selvittaminen/>

Rinnekodit 2023. Kasvunkoti Onni. Viitattu 14.2.2023. <https://www.rinnekodit.fi/toimipisteet/sijaishuoltoyksikko-rinnekodit-kasvunkoti-onni/>

Rinnekodit 2023a. Kasvunkoti Onni. Viitattu 14.2.2023. <https://www.rinnekodit.fi/toimipisteet/sijaishuoltoyksikko-rinnekodit-kasvunkoti-onni/>

Seppälä H. 2022. Toimintakyvyn näkökulma. Vernerinet verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta. Viitattu 19.2.2023. <https://verneri.net/yleis/toimintakyvyn-nakokulma>

Sinko P. 2016. Rajapinnoilla - Lapsen erityisten tarpeiden huomioiminen sijaishuoltopaikan valinnassa. Lastensuojelun keskusliitto 2016. Helsinki 2016. Viitattu 25.2.2023. <https://indd.adobe.com/view/35156fc3-0388-4cd8-a543-9978e59104c8>

Tikoteekki 2023. Apuvälineenä ihminen. Kehitysvammaliitto 2023. Viitattu 25.2.2023. <https://www.kehitysvammaliitto.fi/tikoteekki/toimintamallit/apuvalineena-ihminen/>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 7.7.2021. Hyvä tieteellinen käytäntö (HTK). Viitattu 14.2.2023. <https://tenk.fi/fi/tiedevilppi/hyva-tieteellinen-kaytando-htk>

Vernerinet 2022. Kommunikointi. Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta. Viitattu 12.2.2023. <https://verneri.net/yleis/kommunikointi>

Socada L. 2020. Autismikirjon häiriöt. Lääkärikirja Duodecim 9.3.2020. Viitattu 12.2.2023 <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00355/autismikirjon-hairiot?q=autismi>

Sosiaali- ja terveysministeriö 2020. Lastensuojelun vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki 2020. Viitattu 11.5.2023. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162414/STM_2020_28_rap.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Terveiden ja hyvinvoinninlaitos 2022. Vammaisuus. Viitattu 19.2.2023. <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/vammaisuus-yhteiskunnassa/vammaisuus>

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2023. Lastensuojelun monialainen kehittäminen. Viitattu 11.5.2023. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 4.4.2023. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/lapsi-ja-perhepalveluiden-muutosohjelma-lape-/lastensuojelun-monialainen-kehittaminen>

Tukiliitto 2023. Tietoa kehitysvammasta. Viitattu 19.2.2023. <https://www.tukiliitto.fi/tietoa-kehitysvammasta/>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023. Viitattu 13.5.2023. https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf

Åberg L. 2021. Kehitysvammaisuus. Lääkärikirja Duodecim 8.9.2021. Viitattu 12.2.2023. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00556>

Julkaisemattomat

Kasvunkoti Onnin toimintasuunnitelma 2023. Espoo 2023.

Kuvat

Kuvio 1 Opinnäytetyön toteutus	18
Kuvio 2: Materiaalipankin kansiorakenne	20

Liitteet

Liite 1: Tutkimustiedote	32
Liite 2 Suostumuslomake tutkimukseen osallistumisesta	33
Liite 3: Teemahaastattelurunko	34
Liite 4: Esimerkkejä kuvamateriaalista.....	35
Liite 5: Pika-opas vuorovaikutukseen ja kommunikointiin	36

Liite 1: Tutkimustiedote

Hyvä Kasvunkoti Onnin työntekijä,

Teen opinnäytetyöni aiheesta ”Vammaisen lapsen osallisuuden tukeminen puhetta tukevilla ja korvaavilla menetelmillä sijaishuollon yksikössä” ja siihen sisältyy ideointipajoja sekä teemahaastatteluja. Opinnäytetyössäni tutkin, mitkä olisivat meille sopivat menetelmät ja materiaalit lasten osallisuuden tukemiseen arjessa.

Ideointipaja järjestettiin 5.4 ja siellä äänestettiin seuraavat ideat käyttöön: avaimenperäkuvat, materiaalipankki sekä välipalavalinta-kansio. Ideat tuotettiin käyttöön ja niiden toimivuutta on voinut testata kuluneen viikon aikana. Teemahaastattelun ajankohta ilmoitetaan sinulle etukäteen ja osallistuminen on vapaaehtoista. Teemahaastatteluissa kerätään palautetta menetelmien käytettävyydestä sekä kehittämisideoita liittyen pikaoppaaseen. Yksilöitäviä henkilötietoja tilanteista ei kerätä eikä sinua voida tunnistaa valmiissa raportissa. Kaikki tutkimustyöhön liittyvät muistiinpanot säilytetään tietoturvallisesti ja hävitetään kehittämistyön valmistuttua. Kerättyä aineistoa käsittelee vain opinnäytetyön tekijä.

Opinnäytetyöni on osa Laurean Ammattikorkeakoulun sosionomi (AMK) tutkinnon opintojani. Opinnäytetyösuunnitelma on hyväksytty Laureassa 17.3 ja tutkimuslupa on myönnetty Helsingin Diakonissalaitokselta 4.4. Valmis työ on luettavissa sähköisessä muodossa Theseus-tietokannassa (www.theseus.fi).

Ohessa on suostumuslomake tutkimukseen, jonka tarvitsen sinulta ennen haastattelun suorittamista. Jos sinulla on kysymyksiä tai jokin asia on epäselvä, kerron mielelläni lisää.

Ystävällisin terveisin,

Niina Säynäjoki

Ohjaaja(sosionomiopiskelija)

niina.saynajoki@rinnekodit.fi

Liite 2 Suostumuslomake tutkimukseen osallistumisesta

Olen saanut tiedokseni Kasvunkoti Onnin henkilökuntaa koskevan tutkimustiedotteen ja ymmärtänyt sen sisällön. Tutkimuksen tarkoitus, tietojen keräämisen menetelmä sekä niiden käsittelemiseen ja säilytykseen liittyvät asiat ovat tiedossani.

Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista ja voin keskeyttää osallistumiseni milloin tahansa perusteella. Keskeytyksestä riittää sanallinen ilmoitus suostumuksen vastaanottajalle. Tätä suostumusta tehdään kaksi kappaletta molemmille allekirjoittaneelle. Suostumuksen vastaanottaja säilyttää asiakirja lukollisessa kaapissa työpaikalla ja tuhoaa asiakirjan opinnäytetyön valmistumisen jälkeen.

Suostun osallistumaan tutkimukseen vapaaehtoisesti.

Haastattelun ajankohta:

Aika ja paikka

Allekirjoitus ja nimenselvennys

Suostumuksen vastaanottaja:

Aika ja Paikka

Allekirjoitus ja nimenselvennys

Liite 3: Teemahaastattelurunko

Taustatiedot

- työkokemus vammaisten lasten kanssa
- kokemus puhetta tukevien ja korvaavien menetelmien käytössä
- avoimet kommentit

Ajatuksia osallisuuden tukemisesta uusilla puhetta korvaavilla ja tukevilla menetelmillä?

- oliko käyttäminen helppoa? soveltuuko arjen käyttöön?
- edistikö vuorovaikutustilannetta/ohjaustilannetta
- edistikö asiakkaan osallisuuden kokemusta?
- avoimet kommentit

Mitä muita menetelmiä tai vuorovaikutustapoja käytit ohjaustilanteissa? (esim., eleet, äänenpaino, ilmeet, pikaopas)

- avoimet kommentit

Jatko-kehitysideat

- avoimet kommentit

Muut kommentit

Liite 4: Esimerkkejä kuvamateriaalista

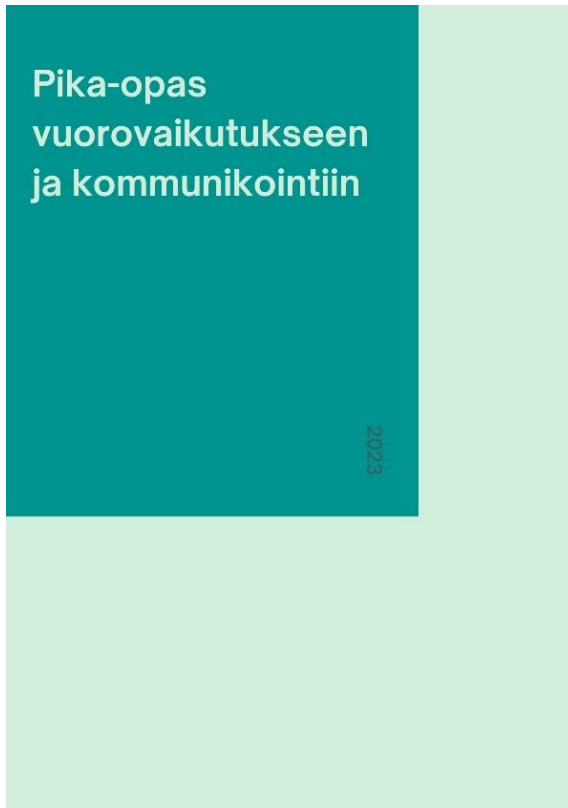
Välipalakangasio

Avaimenperäkuvat

Liite 5: Pika-opas vuorovaikutukseen ja kommunikointiin

Sisältö

1	Johdanto	3
2	Vuorovaikutus ja kommunikointi	4
	2.1 Toimintakyky	
	2.2 Strukturointi ja ennakointi	
	2.3 LOVIT	
	2.4 HYP ja voimauttava vuorovaikutus	
3	Puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät	9
	3.1 Kuvakommunikaatioesimerkkejä ja työkaluja	
4	Lähteet	12

Johdanto

Tämä opas on tuotettu osana opinnäytetyötä ”Vammaisen lapsen osallisuuden tukeminen puhetta tukevin ja korvaavin menetelmin sijaishuollon yksikössä” vuonna 2023.

Oppaassa käydään lyhyesti läpi vuorovaikutusta, kommunikaatiota sen tukemista sekä käytettäviä menetelmiä ja työkaluja.

Niina Säynäjoki huhtikuussa 2023

3

2 Vuorovaikutus ja kommunikointi

Ihminen viestii jatkuvasti tietoisesti sekä tiedostamatta. Ihmisten eleet, katseet, liikkeet, äänensävyt, äänenpainot ja tunteiden näyttäminen ovat osa ilmaisuamme.

Jokaisen olemuskieli on yksitölinen ja ne voivat olla pieniä eleitä. Vain olemuskielillä viestivät tarvitsevat taitavampaa osapuolta toimivaan vuorovaikutukseen sekä vastuuseen heidän hyvinvoinnistaan.

Miten tukea lapsen vuorovaikutuksen ja kommunikaation kehitystä?

- toista arjen vuorovaikutus- ja kielenkäyttötilanteita useasti
- reagoi lapsen vuorovaikutusaloitteisiin ja kommunikaatioon herkästi puhe-in, elein, toiminnalla tai yhdistelemällä kaikkea
- tee yhdessäolosta mukavaa! Lapsen positiiviset tunnekokemukset motivoivat häntä vuorovaikutusaloitteisiin
- taitavamman vuorovaikutuskumppanin toiminta ratkaisee monia asioita:
  - tuleeko lapsi ymmärretyksi?
  - millainen mielikuva vuorovaikutuksesta jää ja motivoiko se?

Lyhyesti

- Kiinnostu lapsen tarkkaavaisuuden kohteesta
- Tehkää yhdessä ja sanoita tekemistä
- HOKSAA
  - Huomioi, mistä lapsi kiinnostuu
  - Odota lapsen aloitetta
  - Kuuntele mitä lapsi haluaa viestiä ja kommentoi tätä asiaa sopivalla tavalla

Huomioi puheesi lisäksi äänenpaino, ilme, eleet joita voit hyödyntää vuorovaikutustilanteissa.

4

2.1 Toimintakyky

Tarkoitetaan henkilön kykyä toimia erilaisissa tilanteissa. Jokaisen toimintakyky on yksilöllinen ja jokainen oppii eri taitoja eri tavalla

Jokaisella autismikirjollaisella on sosiaalisen toiminnan haasteita, koska diagnoosi edellyttää sitä. Sosiaalisen kommunikaation vaikeudet voivat olla puutteet sosioemotionaalisessa vastavuoroisuudessa, vaikeudet sosiaalisissa vuorovaikutuksissa, epätyypillinen katsekontakti, kehon kieli ja eleiden käyttö sekä vaikeudet ihmissuhteissa ja sosiaalisissa tilanteissa.

Autismikirjon lapsen kanssa kommunikoidessa tulisi huomioida kuinka hänen rajoittuneet, toistuvat ja stereotyyppiset käyttäytymismallit sekä aistipolkeavuudet vaikuttavat kommunikaatioon. Lapsen voi olla vaikea esimerkiksi ottaa kontaktia, jos hän on valmiiksi kuormittunut ympäristön ärsykeistä. Kuormittuneisuus voi purkautua haastavana käyttäytymisenä ja näin estää vuorovaikutuksen sekä kommunikaation.

Toimintakykyyn vaikuttaa

- henkilön omat kyvyt
- ympäristö
- sosiaaliset suhteet ja roolit
- terveydentila
- tuen määrä
- aistivaikeudet

Miten tukea?

- harjoittelemalla ja opettelemalla uusia taitoja ja toimintatapoja
- panosta esteettömään ympäristöön
- helpota toimintatilanteita

5

2.2 Strukturi ja ennakointi

Strukturi on suunniteltua ja säännöllistä arkea. Se on rakenne joka toistuu ja jota toistetaan arjessa säännöllisesti.

Ennakointi on asioiden läpikäyntiä hyvissä ajoin. Ennakoinnissa täytyy muistaa sen yksilöllisyys, joidenkin kanssa ennakointiä tulee tapahtua jo hyvissä ajoin ennen tapahtumaa.

Strukturin tukeminen tapahtuu havainnollistamalla arjen kulkua esimerkiksi kuvin ja toistamalla tiettyjä toimintamalleja.

Ennakointi vastaa kysymyksiin

- Mitä tehdään?
- Milloin tehdään?
- Missä tehdään?
- Kenen kanssa?
- Kuinka kauan se kestää?
- Mitä sen jälkeen?

6

2.3 LOVIT

Vammaisen lapsen ainoana viestintä- ja vuorovaikutusmenetelmänä voi toimia sanaton viestintä ja esimerkiksi kuvien käyttö ei vielä onnistu. Tällöin vuorovaikutuksen ja taitavimpien vuorovaikutuskumppaneiden merkitys korostuu.

Tikoteikki on luonut muistisäännön **LOVIT**, jolla taitavampi vuorovaikutuskumppani voi helposti tukea lasta, jolla on haasteita vuorovaikutuksessa. **LOVIT** koostuu seuraavista elementeistä:

Läsnäolo
Odottaminen
Vastaaminen
Ilmaisun mukauttaminen
Tarkistaminen

Läsnäotolla tarkoitetaan vuorovaikutushetken rauhoittumisesta ja toiseen henkilöön keskittymistä. Odottaminen vuorovaikutuksessa antaa mahdollisuuden vuorotteluun, jolloin taitavampi odottaa toisen vastausta tilanteeseen. Vastaaminen muistuttaa vastaamaan toisen eleisiin ja aloitteisiin. Vuorovaikutustilanne ei voi jatkua, jos kommunikoidaan eri elein tai eri kielin, taitavamman vuorovaikutuskumppanin on tullava toista vastaan ja esimerkiksi puhuttava selkokielettä. Tarkistaminen sisältää niin havainnot vuorovaikutuksen onnistumisesta yhteisillä tavalla kuin tuleeko tilannetta vielä jatkaa.

Muista rauhallinen ja kiiretön kohtaaminen

7

2.4 HYP ja voimauttava vuorovaikutus

HYP – huomioivaa yhdessäoloa päivittäin tavoitteena on lisätä vuorovaikutushetkiä vammaisen henkilön kanssa. Tällöin sovitaan etukäteen hetkiä toteuttavat vähintään 10 minuuttia kestäviä hetkiä. Hetkien tarkoitus on heittäytyä olemuskielellä viestijän tärkeään asiaan ja tekemiseen. Hetkien ideana on ilman ennako-odotuksia keskittyä toiseen henkilöön sekä tehdä yhdessä asioita, joista hän on kiinnostunut.

Toteuttajat arvioivat HYP-hetkien onnistumisia välajoin ja tavoitteena on hetkistä saatujen kokemusten perusteella oppia lisää toisen vuorovaikutuskoinoista sekä menetelmistä. HYP-hetket ovat aina suunniteltuja ja hetkissä voidaan tapana käyttää voimauttavaa vuorovaikutusta

Voimauttavan vuorovaikutuksen ideana on toimintatapa, jossa tavoitteena on vahvistaa vuorovaikutussuhdetta sekä harjoitella kommunikoinnin perustan taitoja. Voimauttava vuorovaikutus vaatii kahdenkeskistä aikaa, jolloin toteuttaja viestii olemuksellaan läsnäoloa, kiireettömyyttä sekä kiinnostusta. Toteuttajan keinoina voi olla esimerkiksi matkiminen tai peilaaminen, jolloin matkitaan toisen ääniteitä tai liikeitä. Yhdessäoloa ja toimintaa tulisi jatkaa, niin kauan kun se on mukavaa tai kun toinen ilmaisee haluavansa lopettaa.

Miten toteuttaa voimauttavaa vuorovaikutusta?

- Ole lähellä, huomioi äänensävyä, kosketa, katsele ja käytä ilmeitä tiedostaen
- Vuorovaikutustilanne sujuu luonnollisesti
- Toista sosiaalisia rutineja
- Muista tilanteissa vuorottelu ja odota toisen vastauksia
- Tue kielellistä osaamista: peilaa ja toista samantapaisia sanoja
- Hassuttele
- Tue positiivisuuteen: kiinnosta hänen mielenkiinnon kohteistaan, iloitse, anna positiivista palautetta elein ja sanoin

8

3 Puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät

Vammaisille vuorovaikutuksen sekä kommunikoinnin oppiminen voi olla haastavaa tai mahdotonta. Tällöin tukena voidaan käyttää puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä sekä keinoja tai apuvälineitä. Puhetta tukevasta ja korvaavasta voidaan käyttää termiä AAC-menetelmät (augmentative and alternative communication, AAC). AAC-menetelmiä käytettäessä on kyse myös muiden keinojen samanaikaisesta käytöstä, jotta vuorovaikutusta voidaan saada toimivaksi.

AAC-menetelmien käyttöönotto on aikaa vievä prosessi. Sopivaa ja yksilöllistä menetelmää etsitään yleensä puheterapeutin tai vammaisen lähi-ihmisten avustuksella. AAC-menetelmien vahvistamiseen ja vakiinnuttamiseen tarvitaan yhteistyötä, jotta kaikki vahvistavat saman menetelmän käyttöä eli esimerkiksi käyttävät samoja kuvia arjen tilanteissa. Lähi-ihmisiltä tarvitaan kiinnostuneisuutta vammaisen käyttämistä AAC-menetelmistä, jotta ne tulevat käytetyksi ja liitettyksi vuorovaikutukseen sekä arkeen.

Esimerkkejä AAC-menetelmistä

Avusteiset	Ei avusteiset
Kommunikaatio-ohjelmat	Tukiviittomat
Kuvakansiot	Eleet ja ilmeet
Toimintataulut	Selkokieli
Nauhurit	

9

Lapsen kielen kehityksessä on tärkeää toimia aktiivisesti vuorovaikutuksessa muiden kanssa, jolloin hän itse oppii liittämään sanoja arkensa toimintoihin, kiinnostuksen kohteisiinsa sekä tunteisiinsa. Sanoja ja kielen rakenteita tulee kuulla lukemattomia kertoja, jotta ne jäävät lapsen muistiin ja kytkeytyvät kehittyvän kielen osaksi. AAC-menetelmiä tulisi aktiivisesti käyttää hänen ympäristössään vuorovaikutuksessa, jotta hän oppii niiden liittyvän ympäristöönsä. Lapsen on ensin ymmärrettävä tilanne, jossa kuvia käytetään sekä sen tulisi olla hänelle merkityksellinen.

AAC-menetelmien käyttö perustuu siis samaan kuin varhainen vuorovaikutus. Menetelmiä ei tietoisesti opeteta lapselle, vaan mallinnetaan lapsen toimintaa sekä tunnetilaa. Lapsi alkaa tällöin vähitellen ensin ymmärtää menetelmiä ja lopulta käyttämään niitä itse. Kuvallisten menetelmien käyttö on helpompaa kuin tukiviittomien, sillä keskustelukumppanin on osattava tukiviittomat. Kuvalliset menetelmät ovat toimiva keino myös silloin, kun keskustelukumppanit eivät tunne toisiaan etukäteen. Jokainen lapsi käyttää kuvia yksilöllisesti ja hänen tulisi saada arkeensa vuorovaikutustilanteita, joissa aktiivisesti käytetään erilaisia AAC-menetelmiä.

Tärkeintä on lapsen kanssa toimiva aktiivinen vuorovaikutuskumppani

10

3.1 Kuvakommunikaatio esimerkkejä ja työkaluja

Materiaalipankki

Kuvat ovat sähköisessä muodossa, valmiina tulostettavana tai siirrettävänä Papunetin kuvatyökaluun. Kansiossa on erilaisia kommunikaatiotauluja sekä valmiita viikko-ohjelma pohjia, joita voi hyödyntää arjessa. Kuvat on valittu huomioiden asiakkaiden osaamisen taso ja kuvissa on pyritty valitsemaan selkeät ja realistiset vaihtoehdot. Materiaalipankki on kaikkien työntekijöiden hyödynnettävissä ja päivitettävissä. Materiaalipankin tarkoitus on saada yksikköön yhtenäiset kuvat helposti kaikkien saataville. Materiaalipankin kuvia hyödyntäen on valittu kuvat avaimenperiin sekä välipalan valintakansioon.

Avaimenperäkuvat

Avaimenperäkuviin on valittu 12 peruskuvaa, joita voidaan täydentää lisäkuvilla yksilöllisesti. Avaimenperäkuvilla on mahdollisuus esittää vaihtoehtoja näyttämällä kahta kuvaa tai antaa asiakkaan valita kuvista mieluisin toiminta. Kuvat toimivat myös sanallisen ohjeen tukena ja sisältävät esimerkiksi kieltokuvan, odota-kuvan sekä hampaiden pesu kuvan.

Välipalavalinta-kansio

Välipala-valintakansiossa on valintataulu, johon voidaan lapsen taidot huomioiden valita 1-4 kuvaa, joista lapsi voi valita itselleen mieluisan syömis-

**Omasta
sovelluskaupastasi
löydät myös Viito-
sovelluksen, jossa
on yli 2000
tukiviittomaa.**

11

Lähteet

Launonen K. & Ikonen A. 2022. Lasten kielelliset vaikeudet, Haasteiden tunnistaminen ja kuntoutus. Toimittaneet Kunnari S. ja Laaksonen M. PS-kustannus 2022; Jyväskylä.

Loukusa S. 2022. Lasten kielelliset vaikeudet, Haasteiden tunnistaminen ja kuntoutus. Toimittaneet Kunnari S. ja Laaksonen M. PS-kustannus 2022; Jyväskylä.

Paavola-Ruotsalainen L., Sergejeff U., Piironen A. 2022. Lasten kielelliset vaikeudet, Haasteiden tunnistaminen ja kuntoutus. Toimittaneet Kunnari S. ja Laaksonen M. PS-kustannus 2022; Jyväskylä.

Burakoff K. & Lahti S. 2020. Olemuskieli kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen välineenä. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/344887/DIAK_Opetus_5.pdf?sequence=5&isAllowed=y

Tikoteekki 2023. Apuvälineenä ihminen. Kehitysvammaliitto 2023. <https://www.kehitysvammaliitto.fi/tikoteekki/toimintamallit/apuvälineena-ihminen/>

12